

Mladá veda

Young Science

Rozhovor s prekladateľom Karolom Wlachovským
Betón v architektúre, konkretizácia-personalizácia
Zdroje ekonomického rastu v krajinách V4

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

December 2016 (číslo 2)

Ročník štvrtý

ISSN 1339-3189

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Bangkok 2014. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

doc. Ing. Peter Adamišin, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoja, Univerzita Karlova, Praha)

doc. PaedDr. Peter Čuka, PhD. (Katedra cestovného ruchu, Slezská univerzita v Opavě)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

prof. Ing. Róbert Štefko, PhD. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra veřejné ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

REDAKCIA

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra)

Mgr. Martin Hajduk (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

Mgr. Richard Nikischer, PhD. (Sociologický ústav Akademií věd ČR, Praha)

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Vydavateľstvo UNIVERSUM, Prešov)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSS UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM, spol. s r. o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

© Mladá veda / Young Science. Akékoľvek šírenie a rozmnožovanie textu, fotografií, údajov a iných informácií je možné len s písomným povolením redakcie.

ROZHOVOR S PREKLADATEĽOM KAROLOM WLACHOVSKÝM

Magdaléna Keresztesová¹

Autorka je absolventka odboru Hungarológia na Fakulte stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Karol Wlachovský sa narodil 20. mája 1941 v Košiciach. Pôsobí ako prekladateľ, literárny vedec, pedagóg, kultúrny diplomat. Študoval ekonomický odbor na SVŠT (1958 – 1959). Neskôr vyštudoval Filozofickú fakultu univerzity Komenského v Bratislave (1969). Bol redaktorom Slovenských pohľadov (1963 – 1968). Pôsobil vo vydavateľstve Tatran najprv na ekonomických úsekoch, neskôr ako vedúci redakcie svetovej literatúry a napokon ako riaditeľ vydavateľstva (1968 – 1990). V Budapešti pôsobil ako diplomat. Bol kultúrnym radcom československého (slovenského) veľvyslanectva a riaditeľom Československého kultúrneho a informačného centra (1990 – 92), riaditeľom Kultúrneho inštitútu Slovenskej republiky (1993 – 1996), kde po niekoľko ročnej prestávke pôsobil opäť (od roku 1999). Pre poslucháčov slovakistiky prednášal na Univerzite Loranda Eötvösa v Budapešti teóriu a prax prekladu (1993 – 1995), ako pedagóg hostoval na Katolíckej Univerzite Pétera Pázmánya v Pilišskej Čabe (1996 – 2003). Prednášal tiež na Vysokej škole pedagogickej Gyulu Juhásza v Segedíne (1996 -2011) a Vysokej škole Sándora Kőrösiho Csomu v Békésskej Čabe (1995 – 1999).

Karol Wlachovský je jedným z najvýznamnejších prekladateľov maďarskej literatúry 20. storočia. Preložil texty výkvetu maďarskej literatúry: I. Örkénya, G. Ottlika, I. Mándyho, M. Mészölya, G. Csátha, D. Kosztolányiho, A. Kertésza a iných. Je dvorným prekladateľom Lajosa Grendela. V posledných rokoch sa systematicky venuje prekladu diela Kálmána Mikszátha. Wlachovský je autorom publikácie, v ktorej odovzdáva svoje skúsenosti z prekladu a uvažovania o literatúre a kultúrnej diplomacii: *Köztes szerepben, Párbeszéd a magyar és a szlovák irodalommal – közös dolgainkról*. V maďarčine mu vyšla aj zbierka štúdií a esejí *Belső világosság*.

¹PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD., E-mail: baranyiovamagdalena@gmail.com

Autorské monografie

1995 Belső világosság

2001 Köztes szerepben

Výberová bibliografia prekladov

1968 Dezső Monoszlóy: Tetování anjeli

1972 István Benedek: Pozlátaná klietka. (Zápisky psychiatra).

1972 Palotai Boris: Trpká láska

1973 Miklós Mészöly: Cestovné výjavy

1975 Imre Dobozý: Desiatnik a tí ostatní

1976 Imre Dobozý: Prišla jar

1976 Géza Ottlik: Škola na hranici

1977 István Örkény: Tótovci

1979 István Örkény: Výstava ruží

1979 József Balázs: Maďari, Cmiterná

1979 Ákos Kertész: Kašparek, Životné prehry F. Makru

1980 Iván Mándy: Kino zašlých čias

1981 László Németh: Galilei

1983 József Bereck: Chvilé lásky

1983 Dezső Kosztolányi: Večerné romance (Kornel Esti)

1985 Lajos Grendel: Odtienené oblomky (Ostrá strel'ba, Odkundesí, Odvodeniny)

1987 István Bart: Rudolf, nešťastný následník

1987 Géza Csáth: Matkovražda

1988 Iván Mándy: Svet zašlých čias

1989 Lajos Grendel: Obsažná batožina

1989 István Örkény: Mladomanželia na mucholapke

1991 Lajos Grendel: Okno po erotických snoch

1991 Miklós Mészöly: Stopovanie, Maďarská poviedka, Okrídlené kone

1998 Lajos Grendel: Cudná správa z vrcholu sna

1998 Lajos Grendel: Einsteinove zvony

1998 Lajos Grendel: Moja vlasť, Absurdistan

1999 Ákos Szilágyi: Stár Boris a stároviči (Virtuálne Rusko)

2003 Béla Hamvas: Filozofia vína

2004 István Örkény: Nádej zomiera posledná

2005 Lajos Grendel: Kráľ Matej v New Honte

2006 Lajos Grendel: Hromadný hrob pri New Honte

2007 Kálmán Mikszáth: Tvrdé kotrby

2008 Kálmán Mikszáth: Fešáci

2010 Kálmán Mikszáth: Slovenskí rodáci

2010 Lajos Grendel: U nás doma, v New Honte

2011 Lajos Grendel: Život dlhý takmer štyri týždne

2011 Kálmán Mikszáth: Dáždnik svätého Petra

2012 Kálmán Mikszáth: Obliehanie Bystrice (Príbeh podivína)

2013 Lajos Grendel: Láska na diaľku

2013 Kálmán Mikszáth: Ľubovnianske strašidlo

2014 Béla Grünwald – Michal Mudroň: Horný vidiek/Felvidék

2014 Gábor Kálmán: Nova

- 2015** Dezső Kosztolányi: Sladká vrahyňa (Anna Édešová)
2016 Béla Hamvas Filozofia vína, 2. rozšírené a doplnené vydanie
2016 Lajos Grendel: Odtienené oblomky (Ostrá strel'ba, Odkundesí, Odvodeniny)
 2. opravené vydanie
2016 Lajos Grendel: Newhontská triógia (U nás doma, v new Honte, Hromadný hrob pri
 New Honte, Kráľ Matej v New Honte)

Ocenenia

- 1979** Rad práce (MR)
1980 Cena vydavateľstva Smena
1986 Cena Jána Hollého
1993 Cena Milána Füsta
1994 Cena Tibora Déryho
1995 Cena Pála Szontágha
1995 Pro Cultura Hungarica
1996 Zlatá medaila prezidenta MR (Göncz Árpád)
2001 Cena za slovenskú národnosť (MR)
2003 Rad Ľudovíta Štúra
2005 Cena Jánosa Fábryho (SK)
2005 Zlatá medaila prezidenta MR (Mádl Ferenc)
2011 Zlatá medaila MZV Slovenskej Republiky
2012 Cena predsedu SNR
2012 Cena Jánosa Lotza (MTA)

Čo Vás priviedlo k záujmu o prekladateľskú činnosť?

Na počiatku bolo slovo. To slovo, či presnejšie, pokyn vyslovil v prvej polovici 60. rokov 20. storočia vtedajší šéfredaktor Slovenských pohľadov Milan Ferko, ktorý v krátkom čase vybudoval veľmi mladú, ale agilnú a ambicióznú redakciu. V skompletizovanom zložení ju tvorili J. Kot, M. Šútovec, J. Vanovič, P. Vilikovský a moja maličkosť. Do redakcie som nastúpil v novembri 1963, keď predtým zhruba dva roky som uverejňoval knižné recenzie v dennej tlači (Smena, Večerník), ale bol som ešte riadnym, denným poslucháčom FF UK, a dekan prof. Šimon Ondruš a prodekan a vedúci Katedry knihovedy prof. Štefan Pasiar súhlasili, aby som popri dennom štúdiu nastúpil do trvalého redaktorského zamestnania. Tak som sa ocitol v zvláštnom postavení, lebo napríklad na prednáškach akademika Andreja Mráza (o S. H. Vajanskom vedel rozprávať aj celý semester) som redigoval jeho literárnokritický príspevok do Pohľadov a pred spolužiakmi ma oslovoval „pán kolega.“ V redakcii Slovenských pohľadov som pôsobil päť rokov a 1. septembra 1968 som na podnet riaditeľa J. Ferencíka a nového šéfredaktora J. Kota prešiel do Vydavateľstva Tatran. Päťročné pôsobenie v redakcii Slovenských pohľadov pokladám za svoju druhú univerzitu. Bola to vlastne praktická škola literárneho života, bez ktorej by som sa asi sotva mohol uplatniť v literárnom a neskôr aj v knižnom svete. Šéfredaktor Milan Ferko ma jedného dňa (položartom, polovážne, ako to mal vo zvyku) nasmeroval na maďarskú literatúru a kultúru. Tvorbu maďarských autorov v Československu pokladal za súčasť „československého literárneho kontextu.“ V živiálnom rozhovore mi pripomenul, aby som si nemyslel, že týmto segmentom súčasnej literatúry sa bude zaoberať daktorý z mojich kolegov pôvodom z Turca alebo z Liptova. Hoci som sa „náhodou“ narodil v Košiciach, pochádzam z Gemera a k maďarčine by som mal mať afinitu a bodka. Ako sa hovorí, bolo to bez alternatívy. Nezostávalo mi nič iné, len postupne sa zdokonaľovať v jazyku, lebo v útlom detstve som

doslova odmietal vysloviť čo len jediné maďarské slovo, nadväzovať vzťahy s tunajšími maďarskými spisovateľmi, ktorí aspoň trochu vedeli aj po slovensky (napr. D. Monoszlóy), a za výdatnej otcovej pomoci som vyhotovil aj prvé „školácke“ preklady (štúdia prof. Istvána Káfera, vtedy vyslaného lektora maďarčiny na FF UK). Ešte počas redaktorčenia v Slovenských pohľadoch som preložil a publikoval prozaické texty L. Dobosa, Gy. Dubu a D. Monoszlóya). Dvojnoveľa Tetovaní anjeli naposledy menovaného autora bola potom mojím prekladovým knižným debutom (1968). Za 50 rokov v mojej (neúplnej) bibliografii sa nakopilo už vyše 70 záznamov vydaných publikácií.

Stručne možno zhrnúť, že v mojej prekladateľskej činnosti Slovenské pohľady boli odrazovým mostíkom: od súčasnej maďarskej literatúry (prózy) na Slovensku (v Česku žil iba jeden maďarský autor Imre Forbáth) som pozvoľna zaberá celú plochu po maďarsky písanej literatúry a paletu preložených súčasných maďarských autorov (A. Kertész, I. Mándy, M. Mészöly, G. Ottlik, I. Örkény atď.) som neskôr rozšíril o preklady klasických maďarských autorov (napr. G. Csáth, D. Kosztolányi, K. Mikszáth). Bola to zrejme celkom zákonitá cesta, lebo mladý, začínajúci a neskúsený prekladateľ sa ľahšie vyrovnáva so súčasným cudzím jazykom ako s jazykom kanonizovaných klasických autorov. V ich jazyku a štýle sú predsa zachytené aj také vrstvy národného jazyka, ktoré treba dôkladne oprašovať, aby ich človek mohol správne pochopiť. To sa neobíde bez náležitého filologického vzdelania (neštudoval som maďarskú filológiu, k tomu som sa musel postupne prepracovať), potrebného teoretického rozhľadu (to mi poskytla tzv. nitrianska škola prekladu pod vedením prof. A. Popoviča), ako aj skúsenosti a praxe (v redakcii Slovenských pohľadov a vo Vydavateľstve Tatran).

Ovplyvnil Vás niekto pri výbere budúceho povolania?

Rozlišujem medzi povolaním a praktickým výkonom nejakej činnosti. Povoláním sa teda nepokladám ani za prekladateľa, ani za literárneho vedca, hoci obe činnosti vykonávam už vyše 50 rokov, pravda, popri inej práci. Avšak celá pracovná časť môjho života súvisí s písmenami, tlačeným slovom, s novinami, časopismi, knihami, s literatúrou, literárnou vedou a históriou, so slovenskou a maďarskou kultúrou. V tomto pracovnom zábere preklad z maďarskej literatúry má nezastupiteľné a nenahraditeľné trvalé miesto. Vďaka Gutenbergovmu vynálezu jeho nezmazateľnú stopu tvoria desiatky vydaných knižných artefaktov, ku ktorým hádam zopár ešte pribudne. Vnímam ako paradox môjho uplývajúceho života, že úspešne rozvíjané a prosperujúce bývalé pracoviská, kultúrne ustanovizne a inštitúcie pred očami sa mi v lepšom prípade zmenili na nepoznanie, v horšom prípade sa rozplynuli a zanikli, aby pamiatku na ne si „dočasne“ žijúci svedkovia nakoniec odniesli do hrobu. Ale kniha zostane prinajmenšom v knižnici, pokým ju nezničí nejaká prírodná alebo spoločenská pohroma. To je azda tá trvalá hodnota, ktorú som sa usiloval vytvoriť mimo svojej hlavnej pracovnej činnosti, zo záľuby, „na svojom záhumienku.“ Tým nechcem tvrdiť, že prekladateľstvo nie je profesia, naopak, je to veľmi „tvrdé remeslo“, môže, ale nemusí byť povolaním. Záleží na tom, či táto činnosť prenáša literárnu (umeleckú a kultúrnu) hodnotu z jazyka do jazyka, alebo primárne zabezpečuje predovšetkým existenčné podmienky života. Prirodzene, v oboch prípadoch môže vzniknúť (akože aj vzniká) v novom jazykovom a kultúrnom prostredí nová literárna hodnota, ibaže v prvom prípade mimo povolania a v druhom prípade v jeho rámci.

V živote som mal šťastie, že som nemusel prekladať v rámci povolania, nebol som na to odkázaný, lebo na živobytie celej rodiny som zarobil v zamestnaniach, ktoré som nestriedal často (redakcia časopisu, vydavateľstvo, diplomacia, vysoké školstvo). To odzrkadľuje

bibliografia prekladov najmä z prvého obdobia mojej prekladateľskej aktivity, ktorá podľa prof. Tibora Žilku vrcholí roku 1983 hodnotným a vyzretým prekladateľským príspevkom najvýznamnejšieho súboru 35 noviel D. Kosztolányiho: *Večerné romance* (v pôvodine *Esti Kornél*). Dnes si hrdo prezerám súpis prekladov, hoci ho nemám úplný, lebo neobsahuje dobovú (protokolárnu) literárnu „hlušinu,“ keďže som si našiel a zbližil sa s vynikajúcimi sprievodcami po maďarskej literatúre (najprv v Maďarsku Cs. Gy. Kiss, M. Mészöly, B. Szappanos, Z. Zimonyi, potom na Slovensku L. Grendel, Á. Töszér, Zs. Zalabai). Isteže, prvé prózy na časopisecké preklady a titul D. Monoszlóya na knižný preklad som si nevyberal sám, ale odvtedy som vlastne prekladal už len to, čo som chcel preložiť a ekonomická stránka veci ma veľmi nevzrušovala. Tento prístup k prekladu som si zachoval dodnes, keď som ochotný prekladať bez nároku na honorár, ale nie zbytočne (do zásuvky písacieho stola).

Vyššie som spomenul zopár mien literátov, ktorí ma nepochybne ovplyvnili svojimi literárnymi znalosťami a rozhľadom, kultúrnou orientáciou a koniec koncov aj spoločenskými vzťahmi na oboch stranách Dunaja, a tak sa mi žiada pripomenúť, že tvorivé literárne sklony vo mne zaručene prebudil starý otec z matkinej strany, ktorý mal aj „umeleckú, básnickú“ žilu. V pozostalosti profesora a riaditeľa bývalého premonštrátskeho gymnázia v Rožňave, RNDr. *Adalberta Starmanna* (1884-1978), sa našla vtipná básnička „Karči a kukurica.“ Podľa nej v záhrade starých rodičov každá rastlina bola pre mňa „kukurica,“ aby som sa nemusel naučiť ďalšie nové maďarské slovo.

Starý otec bol vzorom hodným nasledovania: ku všetkému sa dopracoval vlastnou usilovnosťou a uplatnením svojich schopností, ako to napokon bolo aj v mojom živote. Jeho rod pochádzal zo Štajerska, cez Čechy poputoval do Turca (Slovenské Pravno, Turček). Ako sirota sa dostal do prešovského seminára, nedal sa vysvätiť za kňaza, vyštudoval prírodné vedy (geofyziku) s doktorátom Univerzity Eötvösa v Budapešti, prijal miesto profesora na gymnázium v Sabinove, kde si založil rodinu a skade po vzniku Československej presídlil do Rožňavy. Tam si príkladne plnil úlohu starého otca pri mojej výchove. Pri črepových kachliach čítal slovenské rozprávky Pavla Dobšinského (prvý diel vyšiel práve v Rožňave začiatkom 80. rokov 19. storočia) a maďarské rozprávky od Eleka Benedeka. Keď zistil, že na vtedajšej jedenásťročienke zrušili výučbu latinčiny, cez prázdniny ma oboznamoval s jej základmi. S takto osvojeným základom som sa rozhodol študovať na FFUK slovenský a latinský jazyk a literatúru. Nestalo sa, lebo z kádrových dôvodov ma neprijali. To bolo po maturite roku 1958. Nasledujúce tri roky som musel prežiť aj zažiť dve intermezzá, jednak nedokončené štúdium ekonomického inžinierstva na SVŠT (to z otcovej vôle, ktorý chcel mať technicky vzdelaného syna, tak ako on bol banský inžinier) a jednak prácu pomocného predavača v kníhkupectve (to proti otcovej vôli, lebo jeho syn chcel nadobudnúť humanistické vzdelanie). Ale nemám dôvod, aby som sa sťažoval, lebo oboje sa mi neskôr veľmi zišlo, keďže bez základov ekonomického vzdelania by som nebol obstál v riadiacich funkciách vedúceho pracovníka, bez pobytu medzi knihami by som sa nevedel suverénne pohybovať vo svete kníh a literatúry a bez základných poznatkov latinčiny, ktoré mi odovzdal starý otec, by som sa v klasickej maďarskej literatúre (K. Mikszáth, D. Kosztolányi) nemohol spoliehať na seba, ale bol by som odkázaný na nezištnú pomoc iných.

Pôsobili ste vo vydavateľstve Tatran ako vedúci redakcie svetovej literatúry a napokon ako riaditeľ vydavateľstva. Ako vnímate toto obdobie odstupom času?

Z odstupu vyše 25 rokov, keď v jeseni (presne 21. októbra) roku 1990 som opustil Tatran z vlastného rozhodnutia (a musím priznať, aj z priateľskej „milosti“ vtedajšieho nám. ministra kultúry Kornela Födváriho, ktorý sa dal nahovoriť a uvoľnil ma z funkcie riaditeľa, lebo iné

kompetentné osoby to nehodlali urobiť, ale čo mal robiť, to som už bol v Budapešti), svoje dvadsaťdvaročné pôsobenie v Tatrane (od jesene 1968 do jesene 1990) pokladám z osobného aj zo spoločenského hľadiska za vydarené a prospešné. Dlhý pobyt na tomto knižnom pracovisku mi zabezpečil nielen osobný, pracovný a najmä vzdelanostný rozvoj, ale zanechal aj trvalé stopy v súkromnom živote a najmä v slovenskej (knižnej) kultúre. Môj pracovný záber bol široký, pritom som mal čas na štúdium (na FF UK som obhájil doktorát) a prekladanie, ale zvýšil mi čas ešte aj na externú spoluprácu s novinami (Nové slovo) a časopismi (Revue svetovej literatúry) a vedenie Stavebného bytového družstva Zväzu slovenských spisovateľov, ktoré počas môjho takmer desaťročného predsedníctva postavilo v rozptyle 136 murovaných bytov pre slovenských spisovateľov a zamestnancov zariadení Zväzu spisovateľov. Dodatočne ma síce trochu mrzí, že som neabsolvoval literárnu aspirantúru v Literárnovednom ústave SAV, ale vtedy sa mi videlo eticky neprijateľné, aby som s tretím najvyšším platom vo vydavateľstve v pracovnom čase počúval a prípadne „mumlal“ na povinných prednáškach, a vo vydavateľstve kolegyne (tých kolegov bolo pomenej) sa šiplali s rukopismi a inými papiermi. Koniec koncov aj bez aspirantúry som toho mal na pleciah viac ako dosť.

Vedenie vydavateľstva Tatran (riaditeľ Ján Ferenčík a šéfredaktor Jozef Kot) mojím príchodom do Tatranu sledovalo konkrétny cieľ, povedané súčasnou ekonomickou terminológiou, posilniť manažment vydavateľstva, lebo dobre vedeli, že vymyslieť a vyrobiť knihu je ľahšie, než ju predat'. Nastúpil som za vedúceho tzv. tlačovej redakcie. Zreorganizoval som prácu v redakcii, zaviedol nové prvky v koordinovanej propagácii a reklamnej aktivite, napr. súbežnú reklamu v novinách, rozhlase a v televízii. Tatran prvý použil reklamné klipy v televízii, povedzme, pri propagácii novozaloženej Knižnice svetových bestsellerov. Len tak sa počas niekoľkých dní podarilo predat' 70 000 výtlačkov Pasternakovho Doktora Živaga bez pomoci slovenskej knižnej distribúcie, ktorá na vyšší príkaz odmietla prevziať celý náklad Pasternaka, ale pod Michalskou bránou pred budovou Prvej uhorskej úverovej poľnohospodárskej banky (postavenej roku 1875) stáli nevídané fronty na knihu. V tejto práci mi pomáhala skúsenosť z novín a časopisov (redaktor), z knižného obchodu (pomocný predavač v dobrom kníhkupectve u Jána Manu) a základné ekonomické poznatky zo štúdia ekonómie na SVŠT. Literárnu úroveň knižných oznamov a reklamných textov zvýšili vynaliezaví textári, básnici I. Mojík, Š. Moravčík a prozaik J. Tužinský, hoci každý z nich pôsobil v redakcii len kratší prechodný čas. Sám som sa rozhlídal po potrebnej odbornej literatúre. V pamäti mi zostala Praxeológia Poliaka T. Kotarbiňského o cieľavedomej, úspešnej činnosti a najmä kniha Američana indického pôvodu Zoberiho o marketingu a v nej kapitola o americkom knižnom obchode. V knihe autor podrobne rozobral ekonomiku veľkých amerických vydavateľských domov a pripojil aj tabuľky percentuálnych prepočtov nákladov na reklamu. Percentuálne koeficienty pre rozličné typy literatúry tvorili potom základ pre prepočet odhadu predpokladanej reálne dosiahnuteľnej tržby a objemu knižnej produkcie. To bolo v protiklade s vtedajšou slovenskou vydavateľskou praxou. Projekt štátneho podniku podľa teórie O. Šika však neúprosne visel nad existenciou vydavateľstva Tatran, zaručiť to mohla iba rentabilná vydavateľská činnosť. Americkú prax a prepočty som teda premietol do slovenských (hlavne tatranských) pomerov. Bude to znieť trochu anekdoticky, ale vyrukoval som s tým, aby Tatran venoval na propagačnú činnosť milión korún. Na to prísediaci za stolom vypleštili oči, vraj čo s tým chcem. Stoicky som oznámil, že by to malo byť také percento z hrubého obratu, ktoré bude základom rentability vydavateľstva. Na domáce slovenské, presnejšie československé pomery išlo naozaj o nezvyčajne vysokú sumu. Poradili sa, pravdaže, ani zďaleka to nebol milión, ale o rok sa ukázalo, že konečný výsledok prekonal aj prepočítané predpokladané očakávanie, a odvtedy

Tatran vlastne mohol hospodáriť so ziskom. To sa teda prvý raz podarilo ekonomicky postaviť Tatran do nezávislej edičnej a hospodárskej rovnováhy. Mne to pomohlo v ďalšom postupe, „somárskym rebríčkom“ som vystupoval na hospodárskom úseku vydavateľstva (vedúci obchodného úseku, potom obchodný námestník s rozhodujúcou úlohou, ale aj zodpovednosťou v nákladovej politike. V tzv. konsolidačnom období „ideové hodnotenie“ však postihlo mojich bezprostredných nadriadených: riaditeľa Jána Ferencíka presunuli na čelo Knižného veľkoobchodu, čo podľa mňa bolo dehonestujúce, a Jozef Kota minister kultúry Miroslav Válek vymenoval za riaditeľa odboru umenia svojho rezortu. Od roku 1971 až do mojej voľby za prvého zvoleného riaditeľa vydavateľstva v Československu v 21. septembra 1989 (zhodou okolností v deň 80. narodenín môjho otca) „riaditeľoval“ Anton Markuš. Z časového odstupu objektívne hodno povedať, že na svojom poste vcelku čestne obstál v naozaj ťažkom období, keď sa v mene perspektívnych čiže nedosiahnuteľných ideí na kultúrnom (aj knižnom) poli vo veľkom manipulovalo na úkor straty kultúrnej identity. Tatran si zachoval svoju vydavateľskú štruktúru aj popredné miesto v slovenskej (československej) knižnej kultúre, možno povedať, mnohými nadčasovými edičnými činmi, bez ktorých by slovenská kultúra upadla dostratená. Osobitne oceňujem, že riaditeľ Anton Markuš na „dobré slovo“ neváhal prichýliť a vziať do zamestnaneckého pomeru mojich „proskribovaných“ kolegov zo „skonsolidovaných“ Slovenských pohľadov, ba aj vydať preklady a pôvodnú prácu (M. Šútovec a P. Vilikovský). V mojom pracovnom zadení nastala zmena po príchode šéfredaktora J. Klauču, na ktorého podnet som prevzal vedenie (z edičného aj ekonomického hľadiska) kľúčovej a najväčšej redakcie vydavateľstva. Do kompetencie Redakcie svetovej literatúry patrila svetová literatúra od jej počiatkov až do roku 1945. Z nových projektov sa ujala a ekonomicky prínosná bola predovšetkým edícia Zlatý fond svetovej literatúry. Neraz aj tisícstranové výbery kládli mimoriadne nároky na redakčnú prácu, ktorú zväčša sťažovali generačné preklady z rozličných úsekov prekladovej tvorby po 2. svetovej vojne. Napokon po odchode J. Klauču z funkcie šéfredaktora riaditeľ A. Markuš pred Vianocami 1975 mi dal na rozmyslenie, že podáva návrh na moje vymenovanie za šéfredaktora, hoci som nebol straník. Tento jeho zámer napokon nevyšiel pre obštrukciu niektorých slovenských spisovateľov, ktorí sa báli, že im nebudem ochotný podpísať zmluvy. Trvalo to deväť mesiacov, a tak od 1. septembra 1976 som sa stal zástupcom šéfredaktora s rozšírenými právomocami, pričom som naďalej viedol Svetovú redakciu (po čase spoločne s redaktorkou Ľ. Alexejevou). Dostal som na starosť aj rezort spolupráce so zahraničnými vydavateľstvami najmä pri vydávaní výtvarných publikácií, ktoré rozvinul ešte šéfredaktor J. Klaučo (napr. Pijoanove desaťzväzkové Dejiny umenia cez pražský Odeon s vydavateľstvom v Barcelone). Často som cestoval do Odeonu v Prahe (šéfredaktor vydavateľstva germanista J. Čermák, ekonóm E. Vonka), do partnerských vydavateľstiev a na knižné veľtrhy v Moskve (Izd. Isskustvo, Chudožestvennaja literatura), podobne aj do Poľska (Varšava - vyd. Arkady, riaditeľ S. Piliszek, ekonóm S. Pietraszek), do Krakova (riaditeľ WL A. Kurz) a Wroclavi (vyd. Ossolineum), ale najradšej a najčastejšie som chodil do Budapešti, kde v partnerskom vydavateľstve Európa Könyvkiadó (riad. János Domokos, šéfredaktor László Antal a vedúci redaktor Balázs Szappanos) sa zrodil projekt spoločného vydávania „uhorských“ literárnych pamiatok, ktoré patria do kultúrneho a literárneho dedičstva slovenského aj maďarského národa. Išlo poväčšine o preklady z nemčiny (napr. Alojz Medňanský) alebo z latinčiny (Daniel Krman) do slovenčiny a maďarčiny, ale v oboch jazykoch samostatne vydané knihy mali spoločnú grafickú úpravu poväčšine podľa návrhu slovenského grafika. Z ciest som sa neraz hrdo vracal s ťažkými kuframi nabalенými knihami, povedzme, tromi zväzkami Dejín estetiky W. Tatarkiewiczza, ktoré som prevzal vo Varšave na byte tohto významného poľského vedca a neskôr ich preložil do slovenčiny Jozef Marušiak. Na týchto zahraničných cestách

som od partnerov prijal aj odovzdal mnoho edičných tipov, ktoré sa potom tu i tam objavili v edičných plánoch.

Hospodársky najúspešnejší rok vo svojich dejinách Tatran dosiahol roku 1990, čiže v roku, keď som napokon na jeho sklonku vydavateľstvo nadobro opustil a prijal diplomatické miesto v Budapešti. V tom roku totiž realizované tržby predstavovali bežne 15% celoslovenského objemu knižnej produkcie. (Len tak mimochodom: Mladé letá ako monopolný podnik boli na tom ešte lepšie). V tom čase Tatran (netradične) pružne zastúpil zatiaľ málo funkčné (alebo nefunkčné) cirkevné vydavateľstvá a pohotovo vydané knihy s cirkevnou tematikou (príklad: Životopisy svätých) v neuveriteľne vysokých nákladoch ohromne zvyšovali tržby za predané knihy. Z tohto pohľadu som nemal najmenší dôvod na odchod z Tatranu. Iný pohľad ponúkala jeho perspektíva a najmä transformácia v nových spoločenských podmienkach. Na cestu zákonnej transformácie sa ponúkala jediná cesta, lebo Tatran vznikol v septembri 1947 (teda pred februárom 1948) ako účastinná spoločnosť bývalého Povereníctva informácií, ktorého nástupcom v daných podmienkach bolo ministerstvo kultúry. Veľkým zástancom zákonnej transformácie bol nebohý Stanislav Šmatlák, ktorý si so mnou uvedomoval poslanie Tatranu v slovenskej knižnej kultúre druhej polovice 20. storočia, ale rozumná argumentácia nemala šancu v zápase proti všetkému „kamennému“ z predošlého režimu a systému. Stručne povedané: preto som sa rozhodol opustiť „vlajkovú loď“ slovenskej knižnej kultúry v čase veľkej slávy ešte pred jej potopením. A k tomu, čo sa stalo po mojom odchode, nepokladám sa kompetentný vyjadriť. Pri tom som predsa nebol a mal som už iné starosti, záujmy a zámery, nad ktorými som nemykal plecom.

Ako sa vaše postavenie v pozícii prekladateľa v procese prekladu vyvíjalo v čase a prečo práve takto?

Z literárnej a umeleckej povahy veci priamo vyplývajú zakaždým iné špecifické úskalia a ťažkosti prekladu. Vzdelaný a rozhladený prekladateľ by sa s týmito nevyhnutnými problémami mal vyrovnávať minimálne na štandardnej úrovni. Lenže zavše ani aj štandard nestačí na konotáciu bohatý ekvivalentný preklad, ktorý v každom prípade je iba odvodenina, ba niekedy až „zhubná“ metastáza originálu. Je to asi tak ako spisovateľovi nestačí iba vedieť písať. Tieto okolnosti pri svojich prvých prekladateľských krokoch som si uvedomoval len podvedome. Boli tu však ďalšie faktory, ktoré mi pomáhali v správnej orientácii. Hoci pochádzam z Gemera (otec sa narodil v Železníku pri Veľkej Revúcej a ja v Košiciach, ktoré vtedy boli súčasťou Maďarského kráľovstva, iba preto, lebo vraj v Hornom Gemeri nebola taká dobrá nemocnica), vyspieval som v mestskom prostredí Bratislavy. To sa odzrkadlilo na mojom osvojenom slovenskom jazyku, v ktorom len sem-tam rezonujú gemerské prvky. (So záľubou však ešte dodnes listujem Gemerský nárečový slovník Jozefa Orlovského, Osveta 1982). A ďalej, po prvé, literárne aktívny som začal byť ako (dost' nekompromisný) recenzent, kritik (denníky Smena, Večerník). Naučil som sa rozlišovať a posudzovať literárne hodnoty. Po druhé, začiatocnícke preklady próz maďarských spisovateľov žijúcich v Československu (Gy. Duba, L. Dobos a D. Monoszlóy) som uverejnil časopisecky (pováčšine v Slovenských pohľadoch), ktoré na škodu veci neredigovali redaktori známi maďarského (a sám som si v tom ešte tiež nebol veľmi istý). Autori však so mnou ochotne prebrali sporné miesta v preklade, ako aj navrhované prekladateľské riešenia. Napokon po tretie, z ich prozaickej tvorby som sa usiloval vybrať texty s témami a motívami, ktoré chýbali vo vtedajšej súčasnej slovenskej literatúre. (A priznávam, že túto zásadu som dodnes neopustil.) Keď som sa potom dodatočne zamyslel nad touto žatvou prekladateľských prvosienok, prišiel som k záveru, že najlepšie mi „sadli“ prózy D. Monoszlóya (Pod elektrickou) z mestského prostredia a najviac ma potrápili ťažké zemité vety v románe L. Dobosa Beženci, pri ktorých som sa

doslova potkýnal „z hrudy na hrudu.“ Z toho som si vyvodil poučenie na celý život a zásadne som si nevybral na preklad diela s výlučnou témou z vidieckeho, dedinského prostredia. Napokon tento tematický záber dlho prevažoval aj v slovenskej literatúre, kým sa v nej neudomácnil mestský človek. A práve tento proces vývinu „meštianskej“ línie literatúry a kultúry sa v maďarskom spoločenskom prostredí (zo známych a pochopiteľných historických dôvodov) sa začal skôr (ešte pred prvou svetovou vojnou), ako v slovenskom prostredí počas obdobia medzi dvoma svetovými vojnami. Postupne som sa rozhliadal po tzv. metropolitnej maďarskej literatúre. To som už pôsobil v Tatrane, kde nebol vyškolený redaktor s maďarským literárnym vzdelaním. Netvrdím, že by som nepoznal tvorbu tzv. ľudových maďarských spisovateľov, ich tvorbu ani nepodceňujem, ale toto literárne pole som vedome prenechal iným, lebo som predpokladal, že by som pravdepodobne nevedel vytvoriť ekvivalentne hodnoverné preklady. Jednoducho povedané, bol som presvedčený, že nevyhovujú mojej literárnej orientácii a môjmu prekladateľskému naturelu. O to väčšmi ma zaujali zjavy tzv. urbánnych maďarských prozaikov (A. Kertész, I. Mándy, M. Mészöly, G. Ottlik, I. Örkény a i.). Títo autori tvorili moju prekladateľskú paletu. Podľa rozobraných nákladov kníh možno usúdiť, že zaujali slovenských čitateľov (medzi nimi aj nejedného spisovateľa a literárneho vedca) a priniesli mi aj uznanie z maďarskej strany. Stalo sa tak na jeseň roku 1976 po vydaní slovenského prekladu (do cudzieho jazyka v poradí dvanásteho) G. Ottlikovho románu Škola na hranici (nadnes v nevídanom náklade 10000 výtlačkov), keď odvtedy som až do roku 1990 každý rok mohol využiť mesačné štipendium MK MR a zdokonaľovať sa v maďarčine, rozširovať svoje poznatky o maďarskej literatúre, nadväzovať a prehĺbovať osobné kontakty s jej predstaviteľmi a vydavateľmi. V tomto období som sa začal obzerať po klasickej modernej a staršej maďarskej literatúre (G. Csáth, D. Kosztolányi, K. Mikszáth) a výsledkom sú vydané preklady 33 poviedok Gézu Csátha pod názvom Matkovražda (spoločné vydanie Tatranu a Obzoru v Novom Sade, 1987), ako aj azda obidvoch najvýznamnejších novelistických cyklov Dezsőa Kosztolányiho Večerné romance (Kornel Esti, 1983). Všeobecne sa uznáva, že v tomto prípade ide o najvydarenejší a najvýznamnejší preklad z môjho prvého tvorivého obdobia. Môže to byť tak, lebo po vyše tridsiatich rokoch na to nadväzujú ohlasy vyvolané vydaním prekladu ďalšieho Kosztolányiho, románu Sladká vrahyňa (Anna Édešová, 2015). Kálmán Mikszáth sa dostal pod moju prekladateľskú lupu vlastne až po roku 2000. O tom zopár slov potom nižšie.

Mnoho rokov sa zaoberáte prekladmi beletrie, zároveň ste autorom odborných publikácií. Aký je zásadný rozdiel medzi prekladateľskou činnosťou a písaním odborných publikácií?

Mne samému sa zdá je takmer neuveriteľné, že už vyše 50 rokov sa zapodievam maďarskou literatúrou, históriou a kultúrou a zhruba toľko rokov aj prekladám, pravda, s menšími-väčšími prestávkami, lebo napríklad počas diplomatického poslanca v Maďarsku som na preklady vlastne vôbec nemal čas. Bol som rád, keď som popri pracovných povinnostiach stihol sledovať potrebnú literatúru v bohatom každodennom toku informácií. S ľútosťou konštatujem, že nemám detailný prehľad, čo všetko som napísal a preložil za uplynulé polstoročie, lebo sám som si nestačil robiť aj sekretárku, ktorá by robila presnú dokumentáciu. Pohľad na trochu fragmentárnu neúplnú bibliografiu knižných vydaní, ktoré si spätne zostavujem, prezrádza, že počet knižných jednotiek prekročilo číslo 70 a z toho vyše dve tretiny tvoria preklady. Tie napodiv začali hojnejšie pribúdať v siedmom desaťročí môjho života, keď som prestal učiť na maďarských univerzitách (Pilišska Čaba a Segedín). Povedal by som, že sa tak stalo v mojom „miksáthovskom“ období, ale ani vtedy som nezanevrel na moje maďarské literárne lásky (Lajos Grendel, Dezső Kosztolányi) a sem-tam som si urobil aj „výlety“ (prečo len výlety, o tom ešte bude reč) medzi mladých autorov (Gábor Kálmán, Gábor Szappanos).

Iste ma nectí, že v mojej bibliografii sa nenájde ani jedna monografická práca, hoci na jej vytvorenie som mal priaznivé podmienky a neraz som sa pustil do prípravných prác. Ako prvú podlžnosť by som uviedol nenapísanú knihu o umeleckom prednese. Bol som totiž jedným zo zakladateľov a intendantom amatérskeho Divadielka poézie za rampami (1958), ktoré začalo účinkovať ešte pred profesionálnym a či poloprofesionálnym Lembovičovým Divadlom poézie, a s priateľom J. Kamenistým sme mali rozpracovanú teóriu umeleckého prednesu ako orálneho metatextu, keďže recitátor nikdy nehovorí to isté, čo napísal básnik, resp. prozaik. Nemá to teda veľmi ďaleko od prekladu, hoci v tomto prípade sa síce neprekladá (nekóduje) z jazyka do jazyka, ale musí sa interpretovať, čím medzi originálom a predneseným textom zákonite vznikajú významové posuny, inými slovami neraz podstatné rozdiely. (V recitácii predsa stačí zmeniť prízvuk alebo intonáciu.) No skrátka, nechýbala ani skúsenosť, ani ozrejmená teória, ale kniha predsa len nevznikla. Druhý rozbeh takisto súvisel s poéziou. Keď som v prvej polovici 70. rokov prestal písať recenzie a „kritické“ kritiky do dennej a periodickej tlače, k čomu som dospel po zlých skúsenostiach vo vtedajšej politickej konsolidácii, obrátil som svoju pozornosť na slovenskú poéziu medzivojnového obdobia. Podnetom bolo nielen osobné priateľstvo s básnikmi (J. Smrek, E. B. Lukáč, z mladších P. Bunčák, J. Lenko), ale najmä teoretické úvahy stúpcov slovenskej básnickej avantgardy (M. Bakoš, M. Považan). Pre tatranskú edíciu Čítanie študujúcej mládeže som pripravil viac monografických antológií, ale nestihol som zhrnúť prácu do jednej monografie, lebo súrne volali iné povinnosti. Počas pedagogickej činnosti na Katedre slovenského jazyka a literatúru Katolíckej univerzity v Pilíšskej Čabe na podnet prof. Istvána Káfera som rozpracoval monografickú tému *Obraz Slovákov v klasickej maďarskej literatúre*. Takto orientovaný tematický prieskum maďarskej literatúry príslušného obdobia odhalil neuveriteľné množstvo literárnych diel, ktoré poväčšine rúcajú stereotypne zakorenené známe postoje k slovenskému etniku s prebúdzaným alebo už prebudeným národným povedomím. Najpozoruhodnejšie texty som priebežne prekladal. Výberovo ich spomeniem aspoň zopár: Úvod Móra Jókaiho V Krajine Slovákov (*Cesta hore Váhom*) k dnes už aj v maďarskom prostredí takmer zabudnutému románu *Tí, čo zomierajú dva razy* (1881) z porevolučného obdobia na Hornej zemi; novelu Józsefa Eötvösa *Slovenka na Dolniakoch* (1854, pod názvom *Slovenské dievča na Dolnej zemi* ju preložil J. K. Viktorin a uverejnil v almanachu *Lipa*, 1864); reportážnu novelu *Slovenský plátenník* Károlya Eötvösa v cestopisných zápiskoch *Cesta okolo Balatonu* (1. a 2. zv., 1900, 3. zv. pod názvom *Koniec balatonskej cesty*, 1900), poviedku Gézu Gárdonyiho *Slovenský drotár* (1922) atď. Možno povedať, že klasický maďarský spisovateľ, hoci aj dlhé roky bol členom uhorského Parlamentu (povedzme K. Mikszáth, ktorý v ňom nepredniesol ani jeden prejav, ale napísal bravúrne fejtóny o kolegoch poslancoch a o zákulisí Parlamentu), pripúšťal tzv. prirodzenú jazykovú a sociálnu asimiláciu Slovákov, avšak musí vychádzať z nadväzovaných ľudských vzťahov a rozvíjať sa obidvomi smermi, lenže nezastával tzv. násilnú asimiláciu, ktorú nielen v Parlamente presadzovali inak vzdelaní štátnici mocenskými štátnymi prostriedkami. (Koloman Tisza: „Slovenský národ? Hľadali sme ho, ale nenašli na Hornej zemi“). Zo zhromaždeného literárneho materiálu nepriamo vyplýva, na čo neslobodno zabúdať, že aj v minulosti politické záujmy manipulovali ľuďmi a najmä ich mozgami.

Zatiaľ mám všetko odložené a uložené na elektronických nosičoch. Tie vydržia, kým by mohla vzniknúť monografia, len či to potom ešte bude vôbec niekoho zaujímať? Vecné texty (štúdie a doslovy) vydané po maďarsky v dvoch knižných súboroch zakaždým vznikli z konkrétnych literárnych a prekladateľských potrieb a plnili aj konkrétne poslanie. Nejde teda o ucelené monografie, hoci jednotlivé texty nastoľujú a rozoberajú rozmanité odborné, literárne aj spoločenské problémy. Tento rad publikácií by nebol problém rozšíriť, lebo len

mikszáthovských štúdií (v slovenskom jazyku) je k dispozícii vyše desať. V čase vzniku (2006-07) veľký rozruch vzbudili dve polemicky nekompromisné štúdie Literatúra na periférii alebo rekviem za slovenskou literatúrou v Maďarsku? Úvaha o zániku slovenskej literatúry v Maďarsku sa mnohým zdala cynicky predčasná, súčasná realita ukazuje, že moja prognóza bola pravdivá a objektívna, lebo ak si raz národnosť prestáva vychovávať inteligenciu s literárnym rozhľadom (pravda, pomaly ani nemá kde, lebo sám som svedok, že v Maďarsku vysokoškolská slovákistika pozvoľna zaniká), potom po definitívnom odchode hŕstky literárne aktívnych sedemdesiatnikov z Dolnej zeme bude žiaduce napísať pietne odobierky nielen za jednotlivcami, ale aj za uzavretými dejinami slovenskej literatúry v Maďarsku. Svojho času s prof. Michalom Harpánom z Nového sadu sme uvažovali o výbere štúdií a článkov, ktoré som napísal počas svojho pôsobenia v maďarských vysokoškolských a univerzitných zariadeniach. Ale priznávam sa, že nateraz ma viac zaujímajú preklady (K. Mikszáth, D. Kosztolányi, L. Grendel). V prípravnej fáze prekladania spomínaných vybraných maďarských autorov a písania o nich síce postupujem totožne, ale prekladový text vypustený z hlavy (na papier alebo do počítača) musí byť predtým významovo aj štylisticky precízne prekódovaný s primeranými konotačnými vzťahmi a súvislosťami, kým pôvodný text (hoci aj s „nepôvodnou,“ prevzatou myšlienkou) vo vyššie uvedenom zmysle má neporovnateľne ľahšie prekonateľné obmedzenia ako preklad. Ľahšie prekážky si teda ešte ponechám na neskoršie, keď preklad možno bude nad moje sily.

Je zjavné, že je potrebné vziať do úvahy mimoliterárne faktory, ale aké a ako súviseli s poľom pôsobnosti v pozícii prekladateľa, s vašimi hoci aj nepísanými právomocami, možnosťami presadiť seba aj prekladovú literatúru? Čím Vás očarila Budapešť?

Dakedy tesne pred 20. marcom 1990 riaditeľ Personálneho odboru (Dr. J. Horák) MZV ČSFR v Prahe mi telefonicky oznámil, že by ma radi vyslali do Budapešti za kultúrneho radcu a riaditeľa Kultúrneho a informačného strediska ČSFR. Návrh som vzal na vedomie, ale hneď aj vypustil z hlavy, lebo na druhý deň som s Lajosom Grendelom cestoval na dlhší pobyt do Paríža. Ako vydavateľa ma viac zaujímal veľkolepý parížsky knižný festival a organizácia knižného obchodu vo Francúzsku, lebo vtedy na Slovensku sa práve nezadržiateľne začala rozkladať stará štruktúra knižného malo- aj veľkoobchodu. Potom niekedy v máji Pražania sa vrátili k svojmu návrhu a po osobnom rokovaní v Prahe a predovšetkým presvedčovaní nového menovaného veľvyslanca, priateľa Ruda Chmela, ktorý netajil, ako povedal, že „Slovensku berie dobrého riaditeľa vydavateľstva,“ a po manželkinom nie veľmi spontánnom súhlase (ale aj na ňom mal zásluhu R. Chmel), som nakoniec vyslovil to čarovné slovo „áno.“ Uvedomil som si, že v mojom živote sa začína niečo nové, nová pracovná etapa, ale netušil som, že sa už nikdy nevrátim k riadiacej práci vydavateľského pracovníka a že druhá polovica môjho aktívneho pracovného života sa vlastne neskončila dodnes, hoci v Maďarsku pracujem a „prechodne“ pobývam už vyše 25 rokov.

Pred výjazdom na diplomatické stanovište v lete 1990 (na úkor dovolenky) som sa v Prahe krátko zaškolil (lebo v predchádzajúcich rokoch som absolvoval kurzy pre vedúcich, riadiacich pracovníkov kultúry) a zložil predpísané skúšky okrem iného aj z maďarčiny. (Dobre som si zapamätal, že som bol v rozpakoch, keď som mal odpovedať, čo na čele zahraničnej misie treba robiť so smetami. Nezabudnem do smrti: „Dať ich odvieť!“).

Do Budapešti som pricestoval vo štvrtok 18. októbra 1990 popoludní s diplomatickým pasom a na druhý deň ma zástupca veľvyslanca uviedol do funkcie pred zhromaždeným zástupom 36 zamestnancov Kultúrneho a informačného strediska ČSFR. Pri spätnom pohľade na roky 1990-1996 mi lahodí, že toto obdobie sa spomína ako „legendárne“ v činnosti KISu ČSFR,

resp. od 1. 1. 1993 Slovenského inštitútu v Budapešti na Rákócziho ceste č. 15. Je fakt, že v tom čase toto zariadenie bolo prvé medzi obdobnými zahraničnými inštitúciami a jeho aktivita mala výrazný presah najmä do zložitých slovensko-maďarských kultúrnych a politických vzťahov. Niet pochyb, že by sa to nebolo podarilo bez poznania ekonomických princípov fungovania kultúrnej ustanovizne a najmä bez skúsenosti vo výmene kultúrnych hodnôt, keďže niečo obdobné je aj prekladová tvorba a jej vydávanie. Výsledkom je vždy nová hodnota v novom jazykovom a kultúrno-spoločenskom prostredí. Vzhľadom na spoločnú uhorskú minulosť je to obzvlášť zaujímavé a špecifické v slovensko-maďarských súvislostiach. Tu sa ukázalo, že kultúrna diplomacia môže veľmi účelne prispieť (neraz oveľa účinnejšie než tzv. klasická diplomacia) k odhaľovaniu a prekonávaniu mýtov, stereotypov a predpojatostí, ktoré majú korene v nedostatočnej znalosti (prípadne až neznalosti) dedičstva uhorskej minulosti na oboch stranách. Nemožno predsa stotožňovať dejiny národa (povedzme maďarského) a dejiny Uhorska (po maďarsky Maďarska, resp. Maďarského kráľovstva, a po slovensky, Uhorského kráľovstva), lebo síce jedno s druhým súvisí, ale jedno s druhým sa nekryje.

Keď som skončil svoje prvé diplomatické pôsobenie v Maďarsku, v mene maďarskej kultúrnej verejnosti esejistickú „odobierku“ napísal Péter Esterházy (do slovenčiny ju pohotovo preložila budúca autorova dvorná prekladateľka R. Deáková). Za známou slovnou ekvilibristikou P. Esterházyho však bola citeľná priamo nevyslovená pochybnosť nad dôvodom odchodu (dlhší než zvyčajný čas „úradného“ pobytu v MR nemusel byť tým rozhodujúcim momentom). Pri osobnej rozlúčke mi to pripomenul aj prezident Árpád Göncz. (Citujem jeho slová: „Čo bude s naším Kárčim?“) Nuž, čo bolo? To, na čo sám pán prezident dal podnet: „pracovne“ som zostal v Maďarsku, keď som prijal návrh na miesto hostujúceho docenta na Katedre slovenského jazyka a literatúry Slavistického ústavu Katolíckej univerzity v Pílišskej Čabe, ktoré mi ponúkol vedúci ústavu prof. István Käfer a dekan Filozofickej fakulty Miklós Maróth. (Rozhodnutie mi uľahčilo, že vôbec som nemyslel na návrat do zdecimovaného Tatranu a nemalo zmysel ani založiť nové vydavateľstvo, keďže sa veľmi sľubne sa rozbehol bratislavský Kalligram, v ktorom mi potom vyšla pekná kôпка prekladov). Ešte počas riaditeľovania v inštitúte na Rákócziho ceste č. 15 som začal externe prednášať teóriu a prax prekladu v slovensko-maďarských súvislostiach (prednášky navštevovali aj ľudia z ulice), ale kto by pol vtedy predpokladal, že postupne bez jedného roka odučím 20 rokov na maďarských vysokých školách a univerzitách (ELTE, Békésska Čaba, Pílišska Čaba, Segedín). K problému teórie a praxe prekladu pribudli kapitoly z dejín slovenskej kultúry a dejiny slovenskej literatúry medzivojnového obdobia (pochopteľne, na Katolíckej univerzite z podnetu prof. T. Žilku aj poézia slovenskej katolíckej moderny). Pedagogická aktivita mi prirástla k srdcu (cestovanie už menej), lebo som si oživil a obohacoval aj svoje vlastné vedomostné zázemie. (V rukách som si poprenášal časť svojej bratislavskej knižnice, aby som mal poruke, čo potrebujem). Keď ma potom roku 1999 minister E. Kukan opäť menoval za riaditeľa SI v Budapešti (oznámil mi to po nejakom podujatí vo Vysokoškolskom klube), lebo SI hrozil definitívny zánik, vymienil som si, že funkciu prijmem iba pod podmienkou, že aj naďalej si budem plniť svoje dobre rozbehnuté pedagogické záväzky. V inštitúte pracovala už len pätina z počtu pôvodných pracovníkov spred desiatich rokov a ešte väčšmi deprimujúci bol papier s rozhodnutím o jeho likvidácii. To sa nakoniec podarilo odvrátiť, keď po poslednom rozhovore medzi štyrmi očami minister *Eduard Kukan* povedal: „Pán kolega, presvedčili ste ma, ja svoje rozhodnutie odvolám.“ V živote som naozaj iba ojedinele počul takéto alebo podobné slová, ktoré svedčia o charakternom postoji človeka na zodpovednom poste. V urovnaných, skonsolidovaných pomeroch a hlavne v pôvodných priestoroch potom inštitút mohol plniť svoje kultúrne a diplomatické poslanie zhruba do

konca roku 2013, pravda, pod mojím dohľadom iba ďalšie štyri roky. Azda najvýznamnejším počínom tohto obdobia boli Týždne slovenskej kultúry, rozložené na tri mesiace po celom území Maďarska od skorej do neskorej jesene 2001: turné koncertov Slovenského komorného orchestra, Štátnej filharmónie v Košiciach, rozsiahla výstava súčasného slovenského výtvarného umenia a dokumentárna expozícia o slovenských drotároch a liptovských murároch v priestoroch vysvieteného budínskeho hradného areálu za účasti predsedu Parlamentu SR a dvoch ministrov vlády SR a nespočetného publika.

Do Budapešti som prišiel pracovne a tam som ostal s takým istým a nijakým iným zámerom. Hoci Bratislava s veľmi ľudským a vlúdnyim rozmerom jadra bývalého Prešporka mi prirástla k srdcu, koniec koncov nečudo, predsa na č. 9 v nádhernej patinovanej ulici bezprostredne pod Michalskou bránou som strávil 22 najkrajších pracovných rokov svojho života, ale v päťnásobne väčšej „veľkej“ spojenej Budapešti bolo toho naozaj dosť na obdiv aj zamyslenie, predovšetkým veľkorysá projekcia budúceho rozľahlého veľkomesta a stavitel'ské skvosty, ktoré by neboli vznikli bez pracovitých rúk Slovákov (Tótov), hlavne Liptákov z Horniakov. Keď sa budovalo toto hlavné mesto Uhorska, žila v ňom aj slovenčina. A koniec koncov prostredie a atmosféra tohto mesta s predmestiami boli školou mojej hovorovej maďarčiny: počas mesačných štipendijných pobytov v rokoch 1976 až 1989 vo voľných chvíľach som sa z centrálnej časti mesta neraz vyviezol električkou na konečnú zastávku a naspäť som sa vracal pešo s občasnými prestávkami na tých najvhodnejších miestach veľkomestského predmestia (krčmy, hostince, tzv. stojáky), kde teda bolo počuť aj takú maďarčinu, ktorej som na prvé počutie zväš ani nerozumel.

V Budapešti (a v Maďarsku vôbec) som vždy našiel žičlivé zázemie pre prípravu na zamýšľaný preklad vybraného diela. V tejto prípravnej fáze som si obstarával a študoval základnú a pomocnú literatúru, ku ktorej som sa dostal oveľa ľahšie ako v Bratislave. Zväš nekonečné rozhovory s maďarskými osobnými a literárnymi priateľmi, predovšetkým s Csabom Gy. Kissom, Balázsom Szappanosom a Zoltánom Zimonyim, mi nahradili čítanie množstva kníh, ktoré by som asi beztak nestihol prečítať (podľa známeho úslovja, že človek nemôže prečítať všetky dobré knihy a vypiť všetko dobré víno). Napokon, ak mám okolo seba svoje obľúbené a potrebné knihy, všade som doma. Dávam za pravdu E. Canettimu, ktorý výstižne povedal, že „najlepšou definíciou domova je knižnica.“ Ako pätnásťročný „jedenásťročenkár“ som si začal budovať vlastnú knižnicu, ktorá sa za 60 rokov rozrástla zhruba na 25 000 zväzkov. Z nich je v Budapešti asi tá „najobľúbenejšia a najpotrebnejšia“ pätina. Ona je zároveň mojím domovom aj svetom.

Ako prekladateľ poznáte zrejme myslenie autora oveľa hlbšie a dôvernejšie. Je to pre Vás výhoda, alebo naopak? Nemôže Vás napr. znalosť tých najmenších nuáns rozptyľovať vo výklade?

Neodôvodnene by som sa preceňoval, keby som povedal, že poznám (či presnejšie poznal som) myslenie autorov, ktorých som prekladal alebo ešte prekladám. Prekladateľ nevniká do autorovej mysle, ale pracuje s jeho výsledným produktom. To sa už udialo, to sa už nedeje, je to hotové, je to výstup z pamäti, je to teda najskôr fikcia. Iná vec, či je (umelecky) pravdivá, alebo nepravdivá. A to, čo vzíde z prekladu, nemôže byť nič iné len (hodnoverná alebo nehodnoverná) metafikcia odvodená z pôvodiny.

Okrem prípadov osobných priateľov (M. Mészöly, otec a syn B. a G. Szappanosovci) a v mojej prekladateľskej praxi celkom výnimočného, skutočne ojedinelého prípadu Lajosa Grendela, keď som prekladal „aj“ z nevydaných rukopisov, vždy som mal po ruke hotový,

povedzme, že definitívny, vytlačený časopisecký alebo knižný text. Proces autorovho myslenia možno teda prirovnať prekladateľovej jazde v tuneli, na ktorého konci sa pozvoľna zjaví svetlo: výsledný produkt zatiaľ iba pôvodného autorského literárneho procesu. Aby sme mohli hovoriť aj o završenom prekladateľskom procese, originál diela treba prekódovať a nanovo interpretovať v novom jazykovom, literárnom a spoločenskom kontexte. Tieto postupy (fázy) tvoria základ prekladateľskej práce, bez nich nemôže vzniknúť ani subštandarný preklad, ktorý z rozličných dôvodov vôbec nemusí byť ekvivalentný s originálom. V takom prípade však opodstatnene možno hovoriť o zanedbanej prípravnej fáze prekladu! Tá je (aspoň v mojom osobnom prípade) veľmi dôležitá a časovo náročná heuristická práca, bez ktorej si ťažko viem predstaviť, že by prekladateľ mohol odhaliť cesty „autorovho myslenia“, ktoré ho viedli do onoho „tunela na konci so svetlom.“ Pravda, nezaobíde sa to bez poznania základov teórie prekladu a rozhľadu v literatúre, z ktorej prekladáme a do ktorej prekladáme. To nemožno nadobudnúť zo dňa na deň. Zakúsil som to na vlastnej koži. A zavše dodnes mám výčitky svedomia, že neovládam maďarskú literatúru v celej šírke a hĺbke, ako mám v malíčku zopár vybraných autorov.

Pravda, keď som počas redaktorčenia v Slovenských pohľadoch začal prekladať maďarských autorov (L. Dobos, Gy. Duba, D. Monoszlóy), ktorí takisto žili v Bratislave, mal som veľkú výhodu, že všetko, čo som nevedel alebo náležite nepochopil, resp. nesprávne chápal, mohol som s nimi prekonzultovať, kým som niečo nadobro dal na papier. Z tohto začínajúceho obdobia prekladovej činnosti mám najživšie spomienky na Dezsőa Monoszlóya (28. 12. 1923, Budapešť - 1. 5. 2012, Viedeň), ktorý v rokoch 1947-1968 pobýval v Bratislave a rád pobudol v spoločnosti slovenských literátov (Krym, Veľkí františkáni). Pri týchto príležitostiach sme neraz prebrali čerstvo preložené texty. Vyznal sa v problémoch prekladu a citlivo vnímal odchýlky v slovenskom jazykovom prejave, napokon v tom čase aj sám hojne prekladal (P. O. Hviezdoslav, I. Krasko). Jeho pripomienky boli veľmi vecné a trefné, pomohli cibriť preložený text. Myslím, že ani dnes sa nemusím hanbiť za úroveň tých prekladov (časopisecky poviedky *Pod električkou*, knižne *Tetovaní anjeli*, 1968).

Od začiatku 70. rokov som sa potom osobne zoznámil s celou plejádou maďarských autorov nielen za Dunajom, ale aj v Sedmohradsku a vo Vojvodine. S autormi, z ktorých tvorby som si vybral dielo na preklad, počas ciest do Maďarska, Rumunska a vtedajšej Juhoslávie som udržiaval bezprostredný aj korešpondenčný styk. Ale tieto cesty a štipendijné pobyty som využíval predovšetkým na sústavné dopĺňovanie maďarského fondu mojej súkromnej knižnice. Okrem príručnej slovníkovej, literárnohistorickej a literárnokritickej literatúry ambiciózne som si skompletizoval celé dielo každého maďarského autora, ktorého prekladám (a či som prekladal) alebo ma z nejakého dôvodu zaujal (a dodnes zaujíma), hoci som sa mu prekladateľsky nevenoval (nevenujem). Pozvoľna som sa naučil čítať kurzoricky, vyhmatnúť to podstatné, čo treba vedieť a možno uplatniť pri preklade. Je to nenahraditeľná škola.

Zo svojej skúsenosti uvediem prípad Sándora Máraiho (11. 4. 1900, Košice - 21. 2. 1989, San Diego, USA). Z jeho takmer nedozerne rozsiahleho diela som preložil iba tri eseje (*Maďarské vína*, *Píme víno* a *Košice*), hoci časť jeho literárneho diela som prečítal ešte pred spoločenským prevratom 1989, ale vtedy autor odmietal dať súhlas na vydanie svojich diel v „krajínach socialistického tábora“, a tak som ho nemohol začať prekladať. Sándor Márai počas svojho života vydal vyše 100 kníh a spolu s publikáciami o ňom na „jeho“ polici sa mi nateraz skvie asi 150 zväzkov, ktoré prevyšuje iba 200 kníh ďalšieho obľúbenca na „miksáthovskej polici.“ Z Máraiho rozsiahleho diela Bratislavský Kalligram vydal zo 15 kníh (v prekladoch poväčšine dobrej, na Slovenské pomery až nadštandarnej úrovne), ale mrzí ma, že bez náležitej ozveny a ohlasu, ktorý by si autor bol zaslúžil na Slovensku. Možno si

teda položiť otázku, kde sa stala chyba? Odpoveď je stručná: v neznalosti hraničiacom s diletantizmom. To sa v publicistike premietlo predovšetkým do nemiestneho politického osočovania (o i. podozrenia, že podľa pôvodného, inak „ciperského“ priezviska *Grossschmid* zo Spiša, bol žid, že „emigroval“ z Košíc, hoci stadiaľ odišiel do Budapešti roku 1918 ešte pred rozpadom Monarchie, že po Viedenskej arbitráži v pripojených Košiciach „vítal“ Horthyho na bielom koni, hoci zakrátko napísal, že do Košíc sa vrátil prežitok starého maďarského pseudoaristokratického sveta atď.). Pochopiteľne, toto nemožno pripísať na vrub editora slovenského vydania. Ale za dôsledok „záložkového“ fragmentárneho čítania možno pokladať fakt, že vydaný súbor prekladov nezahŕňa dielo, ktoré nieže mohlo zaujať, ale akiste by bolo ohromilo slovenského čitateľa, a slovenský výber z jeho denníkov vychádza z neúplného (aj autorom cenzurovaného) starého pôvodného vydania, a nie z nanovo zredigovaného úplného vydania. Rovnako zostala bez povšimnutia skutočnosť, že medzičasom nastal znateľný posun v prijímaní a v hodnotení literárneho dedičstva S. Máraiho a z jeho diela sa tešia väčšej čitateľskej a kritickej preferencii žánre vecnej než krásnej literatúry. Pravda, editora čiastočne možno ospravedlniť, lebo na Slovensku sotva mohol nájsť Slováka, ktorý by bol sčítaným a predovšetkým erudovaným znalcom celého diela Sándora Máraiho. (Iba v zátvorke sa odvážime poznamenať, že žiaľ, pomaly to asi neminie ani celú staršiu a klasickú po maďarsky písanú literatúru, ak sa nechytí rozumu nikto, komu na tom záleží). Za takýchto okolností padá na plecia prekladateľa ešte väčšia ťarcha a zodpovednosť. Som presvedčený, že iba na základe komplexného poznania diela prekladaného autora, jeho literárneho, historického a spoločenského pozadia môže vzniknúť vhodné interpretačné podhubie pre ekvivalentný preklad. To sa začína v prípravnej fáze výberom diela na preklad, ktoré v prijímajúcom jazykovom a spoločenskom prostredí bude pôsobiť inak ako dielo v pôvodnom jazyku, a končí sa pri dokončovaní prekladu „na úrovni vety“, keď prekladateľ s potrebným náležitým nadhľadom vylučuje menej vhodné až nevhodné významové varianty, odtienky a posuny.

Ktorý titul je vám najbližší a prečo a ktorý vám dal najviac prekladateľsky zabráť?

Na začiatku prvého obdobia prekladateľskej aktivity šéfredaktor Slovenských pohľadov Milan Ferko mi jednoducho zadal prekladateľskú úlohu. Vybrať som si mohol iba z tvorby vytipovaného autora a vlastný výber namiesto mňa zasa urobil autor, lebo som ešte nebol rozhladený v maďarskej literatúre. Avšak od konca 60. a začiatku 70. rokov minulého storočia, keď som sa už zorientoval v maďarskej literatúre doma aj za hranicami a najmä po zoznámení s M. Mészölyom a L. Grendelom, sám som si na preklad vyberal texty, ktoré vyhovovali môjmu literárnemu vkusu, chýbali v slovenskej literatúre a dopĺňovali jej tematickú a repertoárovú ponuku. Boli to napospol urbánne texty, vyhovovali môjmu jazykovému naturelu, lebo som vyrástol v meste, hoci pochádzam z Gemera. Tie preklady už možno pokladať za moje deti. S odstupom času by som medzi nimi nerád rozlišoval (ani neviem), lebo detaily ožívajú už len v spomienkach. A znova by som chcel vziať do rúk len tie preklady, s ktorých prekladom sám nie som spokojný. Na prvom mieste by som uviedol jeden z najvýznamnejších románov maďarskej literatúry druhej polovice 20. storočia Školu na hranici Gézu Ottlika (1959). Ako som sa dozvedel od autora, slovenský preklad (Tatran, 1976) do cudzieho jazyka bol v poradí dvanásty. Majiteľ a riaditeľ Kaligramu ho síce hodlal znova vydať, dal aj príslub, ale keď videl, že som začal „maľovať“ do textu, čo znamenalo novú sadzbu, odstúpil od zámeru. Inak každú novú knihu zakaždým ovoniam a vyložím na policu. Hneď ju nezvyknem listovať, lebo mám to šťastie, že na prvý šup vždy nájdem (niekedy aj neprijemné) korektorské chyby, čo ma škrie a za čo v konečnom dôsledku je zodpovedný zasa len prekladateľ. Teraz, keď mi vo vlasoch sem-tam už vykúkajú šediny, na svojom prekladateľskom „nebi“ mám vlastne ustálené tri autorské „stálice“. Túto „svätú“

trojicu tvorí vpravo „plešivý“ Kálmán Mikszáth (podľa jeho vtipného úslovía „kde je menej vlasov, tam je viac rozumu“), uprostred „vlasatý“ Dezső Kosztolányi a vľavo „holohlavý“ Lajos Grendel. Vydané preklady (lebo zopár ich je ešte aj v rukopise) od týchto troch autorov predstavujú zhruba polovicu knižných položiek v mojej neúplnej bibliografii a autori tejto trojice striedavo vyplňajú môj vyhradený čas na prekladanie, nehovoriac už o čítaní ich diel (v prípade L. Grendela predovšetkým nových prác). V mojich súkromných literárnych dejinách táto trojica prozaikov zastupuje aj tri vývinové obdobia klasickej aj súčasnej maďarskej literatúry, ktorá (celkom prirodzene) neberie na vedomie trianonské hranice v strednej Európe: Kálmán Mikszáth v období dualistického Uhorska, v poslednej tretine 19. a na začiatku 20. storočia (od ozvien romantizmu cez anekdotický realizmus k nástupu literárnej moderny), Dezső Kosztolányi na sklonku dualizmu až do prvej tretiny 20. storočia (literárny expresionizmus) a Lajos Grendel v poslednej tretine 20. storočia až dodnes (od relativizujúcej postmodernej textácie prózy po obnovu jej naratívneho charakteru).

Najviac sa mi uľavilo, keď som si raz konečne mohol vydýchnuť a povedať zbožné slovo „hotovo.“ Bolo to po dokončení prác (preklad a rozsiahly poznámkový aparát) na historickom politickom pamflete, polemike Bélu Grünwalda a Michala Mudroňa Horný vidiek (Felvidék) z roku 1878 (slovenský preklad vyšiel vo vydavateľstve Kalligram roku 2014), keď prvý autor doslova horlil za vytvorenie jednorečového politického uhorského (isteže, v jeho poňatí maďarského) politického národa a druhý vystúpil proti centrálne riadenej asimilácii nemaďarského etnického obyvateľstva Uhorska. Kniha nezapadala do palety mojich prekladov, lebo ide o žáner vecnej historickej a či politologickej literatúry so svojráznou dobovou odbornou terminológiou, ale ešte počas pôsobenia na Katolíckej univerzite v Pílišskej Čabe som sa odhodlal pustiť do prekladu, lebo som si uvedomil, že je to nenahraditeľný autentický prameň pre poznanie dejín a historického pozadia Uhorska v období po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (1867) a je celkom nedostupný pre neznalcov maďarského jazyka. (Pravdu povediac, nebol dostupný ani po maďarsky, lebo aj študenti v Pílišskej Čabe na študijné účely používali iba ťažko čitateľné xeroxy zožltnutých originálov.) Práca na knihe trvala nezvyčajne dlho, bez času na fázu prípravy takmer desať rokov. Istý čas verzia hrubého prekladu ležala v zásuvke, lebo som sa v preklade názvu Felvidék nezhodol s vydavateľom. Bol to totiž jeden z kardinálnych problémov celého prekladu, keďže ide o slovný novotvar z 19. storočia, ktorý sa podľa maďarských jazykovedcov prvý raz zjavil roku 1838 v Kossuthových novinách. Spočiatku ho používali v zemepisnom význame (vysočina, výšina) a postupne začali prevažovať politické konotácie a do roku 1918 sa ním označovalo politicky vymedzené územie Horného Uhorska. (Poznámka na okraj: v súčasnosti je vonkoncom nenáležité hovoriť o Slovensku ako Felvidéku, lebo nie je hornou časťou územia Maďarska.) Staršieho dátum (zo 14. storočia) je pojem felföld (slovenský ekvivalent vo význame zemepisnej polohy horná zem v opozícii k dolnej zemi) a odvodené pomenovanie Felső-Magyarország (Horné Uhorsko, Horniaky). Uvedené pojmy nie sú totožné, hoci sa významovo (čiastočne) prekrývajú, a v preklade je žiaduce vyjadriť túto odlišnosť, ako to urobil F. Bokes v preklade úryvkov z pamfletu B. Grünwalda (1965). Počas minucióznej práce na preklade sa vynoril celý rad problémov. Napríklad, vyšlo najavo, že B. Grünwald v súlade so svojím politickým zámerom tendenčne upravil prevzaté slovenské citáty predstaviteľov Matice slovenskej. (Horlivo brojil za jej zatvorenie, čo najlepšie dokumentuje jeho „udavačský“ list ministrovi vnútra Júliusovi Szapárymu z 8. 12. 1874). Ale odhalili sa aj doslova „písmenkové“ lapsusy: v mene skupiny poslancov parlamentu rumunského pôvodu Mocsonyiocov písmeno „č“ (v zložkovom maďarskom pravopise „cs“ nahradil písmenom „s“ („s“)) a boli z nich Mosonyiovcí, lenže to boli pomaďarčené mená Nemcov/Sasov, ktorí nesedeli v parlamente, ale riadili divadlo a komponovali muziku. Všetko konfrontuje a

napravuje rozsiahly poznámkový aparát, ktorý pomáhal dotvoriť celý štáb spolupracovníkov zo Slovenska (A. Mat'ovčík, P. Parenčika, J. Strasser, P. Zajac) a z Maďarska (I. Halász, I. Käfer, Cs. Gy. Kiss, L. Szarka, I. Tóth). V tomto zmysle slovenské vydanie tohto historicko-politologického „hungarika“, čiže „slovacika“ aj „maďarika“, je kolektívnym dielom, na ktorom sa podieľali aj autori štúdií (R. Holec, I. Romsics, Zs. Vesztróczy. Ešte v roku vydania knihu poctilo „malé“ uznanie, keď ju niekto v tradičnej ankete označil za „najlepšiu knihu roka.“ Nebola to teda daromná práca, hoci ani pri najlepšej vôli som sa nemohol stotožniť s obsahom niektorých odsekov. Iste nie je náhoda, keď som počas apretácie preloženého textu v balatonfüredskom Dome prekladu v rozhlase počul takmer rovnaké znenie viet, ktoré som mal na papieri, ale tie do éteru vyslal súčasný maďarský politik na letnej univerzite v sedmohradských Tušnádskejších kúpeľoch. V tej chvíli som si uvedomil, že pod rukou mám koncepcie premyslenú teoretickú prácu B. Grünwalda namierenú aj proti (uhorskému) liberalizmu, ktorá sa dodnes nestala neaktuálnou starinou, a preto sa aj originál v kompetentných rukách menej obracia, ale o to viac konspektuje a cituje v parafrázach.

Ako vnímate spoluprácu prekladateľa s vydavateľstvami?

Spoluprácu medzi prekladateľom a vydavateľom pokladám za vec dohody, pravda, iba v prípade, ak dôjde k zhode záujmov. Predtým aj teraz zákonné predpisy upravujú písomnú (aj ústnu) dohodu. Ak prekladateľ je výnimočne aj v pozícii vydavateľa, potom nemusí brať ohľad na „pozičnú“ výhodu vydavateľa. Nie je mi cudzia ani jedna z týchto pozícií, lebo dlhé roky som viedol azda najväčšiu redakciu prekladovej literatúry v dejinách slovenskej vydavateľskej činnosti (teda zadával som preklady) a na druhej strane som preložil nemalú kôpku kníh (teda ponúkal som preklady). Lenže prekladal som v tzv. vedľajšej činnosti (isteže, okrem rokov začiatočníckeho obdobia, keď som to robil na pokyn), a prekladám aj naďalej zo záľuby, akoby som obrábal „svoj záhumienok.“ To ma posúva do pozície mimo existenčnej neistoty, v ktorej sa zaiste nemusia dobre cítiť mnohí moji kolegovia-prekladatelia. Uvedomujem si, keďže mám aj takú skúsenosť, že každý prekladateľ ťažko znáša závislosť od vydavateľa. Pred zmenou režimu do tohto vzťahu zasahovala predovšetkým politika, teraz je to hlavne ekonomika, ktorá je podmienená aj malým slovenským knižným trhom. A nakoniec si to zasa neodnáša nik iný ako prekladateľ (alebo iný pôvodca diela), lebo v konečnom dôsledku jeho „istota“ je menšia, a „závislosť“ väčšia. Nepredpokladám, že v týchto veciach by zakrátko nastala nejaká zmena. To by sa slovenská knižná kultúra musela dostať a stáť na iných kapitálových základoch, a na to zatiaľ nie sú vyhladky.

Po odchode z vydavateľstva Tatran v nových spoločenských podmienkach som doslova za svoje „materské“ vydavateľstvo pokladal bratislavský Kalligram a z pozície riaditeľa KISu ČSFR a od roku 1993 Slovenského inštitútu som pomáhal rozvinúť činnosť jeho peštianskej pobočky. To sa úspešne podarilo, lebo masovej návštevnosti „kalligramovských“ literárnych programov nepostačovala ani kapacita rozľahlej budovy na Rákóciovej ceste č. 15 a peštiansky Kalligram sa zaradil medzi popredné prosperujúce vydavateľstvá v Maďarsku. Keď som v slovenskom Kalligrame neuspel s edičným radom próz Kálmána Mikszátha, ujal sa ho A. Marenčin ml. a v jeho vydavateľstve dosiaľ vyšlo šesť zväzkov s vyhladávanými humornými prebalmi Fera Liptáka. Dúfam, že ani naďalej ma neopustí záľuba prekladať, a tak trochu aforisticky môžem povedať, že som ochotný prekladať aj zadarmo, ale nie nadarmo.

Už ste spomínali, že s autorom Lajosom Grendelom ste v kontakte. Ako prebieha vaša spolupráca? Ako by ste ju ohodnotili?

Literatúra, presnejšie, veľmi blízke, až zhodné ponímanie literatúry, bezmála celkom zhodná orientácia v maďarskej literatúre, lipnutie na tých istých literárnych vzoroch a napokon aj obdobný rozhlád v maďarskej kultúre a v uhorských (maďarských) dejinách nás spojila do tandemu Grendel-Wlachovský. Šliapeme v ňom už takmer 45 rokov bok po boku ako brat s bratom a chvalabohu, ešte nie sme v cieľi. Tým cieľom by malo byť slovenské vydanie súborného diela Lajosa Grendela, lebo od roku 1986 tento maďarský prozaik a esejista má trvalé miesto aj v dejinách slovenskej literatúry. V tejto súvislosti maďarský literárny kritik Csaba Károlyi výstižne napísal: „Zriedkavý je taký menšinový maďarský spisovateľ, ktorý je prítomný aj v kruhoch väčšinovej kultúry svojej krajiny. Mám na mysli Lajosa Grendela. Jeho v rovnakej miere oceňuje slovenský duchovný život, ako aj maďarský na Slovensku a maďarský v Maďarsku.“ K tomu hodno dodať, že je to ojedinelý jav a s niečím podobným sa nemôžeme stretnúť ani v Rumunsku, ani v Srbsku. Nedávno sme si ozrejmili, že osobne sme sa zoznámili (sprostredkovateľom nebol nikto iný ako prozaik Miklós Mészöly, akože inak!) v júni 1976 na Dolných honoch v byte Laciho Nagya, z ktorého sme mali pekný výhľad na vysunuté žitnoostrovské polia. Pravda, moje meno si Grendel zapamätal ešte počas svojich univerzitných štúdií, keď si kládol otázku, ktože môže byť „ten“ Wlachovský, ktorý z maďarskej literatúry prekladá (pre Revue svetovej literatúry, kde som mal vedľajší redaktorský úväzok) napospol „nekonformných“ súčasných maďarských autorov (I. Mándy, M. Mészöly, I. Örkény, blok maďarských autorov z Vojvodiny)? Pokladám si za svoju povinnosť priznať, že za týmto výberom autorov, ktorý imponoval mladému prozaikovi L. Grendelovi, treba vidieť aj „neviditeľnú“ ruku môjho vtedajšieho literárneho sprievodcu po maďarskej literatúre M. Mészölya.

Spolupráca s „mojím nedostižným ja“ L. Grendelom (pracovali sme v jednej budove na Michalskej ul. č. 9) sa začala konzultáciami pri interpretácii maďarských literárnych (nielen jeho prozaických) textov a vyústila do spoločného hodnotenia alternatívnych prekladateľských riešení až po ustálenie definitívnej podoby preloženého textu. Prvé „grendelovské“ preklady som vyhotovil na podklade zredigovaných a vytlačených časopiseckých a knižných publikácií. Podstatná zmena nastala až pred Vianocami 1984, keď som dostal do rúk strojopisnú kópiu románu Odvodeniny, tretej časti neskoršej trilógie Odtienené oblomky. Na pôvodne podanej predpísanej žiadosti (tzv. námetovom liste pre Slovenské ústredie knižnej kultúry)) tento román nefiguroval, lebo ešte nebol napísaný. S dodatočným súhlasom (Dr. Vincenta Šabíka) sme ho potom priradili k prekladom prvých dvoch románov Ostrá strelba a Odkundesi, ktoré sa nachádzali v záverečnej fáze redakčnej prípravy. Spomínam si, že na preklade tretieho románu som pracoval (aj po nociach) doslova ako v nejakom delíriu, len aby som ho včas odovzdal do redakcie. Lenže medzitým L. Grendel s maďarským redaktorom podstatne zasiahol do pôvodného originálneho rukopisu a v jeho záverečnej 3. časti minulý naratívny čas nahradili prítomným časom. Bola to celkom opodstatnená zmena v súlade s autorským zámerom, ale už som ju nestihol preniesť do slovenského „variantu“ textu. (Stalo sa tak až po 30 rokoch v druhom vydaní trilógie).

Práca na preklade podľa prvého, nezredigovaného autorského textu má teda svoje výhody aj nevýhody. Nie je výhodná z hľadiska väčšieho nároku na čas, lebo prekladateľ sa musí vracieť k svojmu prekladu podľa definitívnej úpravy textu tzv. poslednej ruky, ale výhoda sa prejaví v precíznejšie dotvorenej a významovo adekvátnej podobe prekladu, ku ktorému môžu výrazne inšpirovať autorove viaceré lexikálne aj sémantické varianty pôvodného textu.

Osobne sa zaradujem medzi prekladateľov, ktorí aj čítajú, lebo sú aj takí (dokonca významní) prekladatelia, ktorí (vopred) nečítajú, ale iba (priamo) prekladajú. Všetky nové Grendelove rukopisy alebo časopisecky publikované verzie textov zásadne čítam s ceruzkou v ruke, robím si poznámky, zaznačujem ad hoc preložené varianty idiomatických väzieb alebo viet, v príhodnom čase (v uvoľnenej atmosfére pri pohárikú „tanínového“ červeného vína, ktoré lekár Lajoškovi povolil/odporučil piť v obmedzenom množstve) ich preberiem s autorom a len potom uplatním (alebo aj neuplatním) v práci na preklade. Takto vlastne vznikli všetky preklady jeho diel, odkedy sa od roku 1990 pravidelne každý mesiac stretávame aj v Budapešti.

Ktorá postava z Grendelovej tvorby je Vám najsympatickejšia?

Akiste je paradoxné, že na jasne formulovanú otázku neviem jednoznačne odpovedať. Darmo obraciam v pamäti tie stovky strán, ktoré som od polovice 70. rokov doteraz preložil zväčša v úzkej spolupráci či spolup tvorbe s autorom. Obľúbenú postavu nemám, ale sympatizujem so zaujatými (aj nezaujatými) postavami rozprávačov či komentátorov so šedinami vo vlasoch, povedzme, v románe *Odkundesí* alebo *U nás doma*, v *New Honte*. Pri preklade som sa s nimi pravdepodobne stotožnil tak ako aj sám autor, keď ich tvoril. Nie sú to nijakí erboví „románovi“ protagonisti, lebo Grendel azda okrem prvých próz v tvare tradičnej poviedky (tie potom ani nedovolil zaradiť do slovenských výberov krátkych próz: *Obsažná batožina*, *Okno po erotických snoch*, *Cudná správa z vrcholu sna*) sa odvrátil od klasického typu poviedky a románu s postavou hlavného hrdinu, ktorá by mala dostredivú kompozičnú funkciu v celej literárnej fikcii. Ale práve naopak, jeho románová prvotina *Ostrá strelba* je vlastne antiromán s odstredivým „kolektívnym hrdinom“ rozprávačov, ktorí navzájom relativizujú svoje „svedecké“ výpovede. Je síce pravda, že takýto autorský postup je príznačný pre mladického, revoltujúceho Grendela, a až neskôr badáme, že pozvoľna začína preferovať relevantné formy rozprávania príbehov. Pokiaľ ide o postavy Grendelových próz, hodno poznamenať, že máloktorú by sme mohli označiť za vyslovenú „hlavnú postavu“ príbehu, lebo autor sa ju neusiluje presadiť vo výlučnom, dominantnom postavení, ako je to v žánri klasickej poviedky a románu. A keby sme sa mali dotknúť kresby mužských a ženských postáv, hádam treba zaznamenať, že v literárnej fikcii lepšie a či hodnovernejšie mu vychádzajú postavy mužov pred postavami žien. V maďarskej literatúre sa s tým nestretávame po prvý raz, lebo to isté možno povedať napr. aj o próze Kálmána Mikszátha. Okrem vonkajšej podoby („málo vlasov, viac rozumu“) je to prvá umelecky zhodná črta obidvoch autorov, ktorých delí takmer presne sto rokov od narodenia (1847 resp. 1948). Tie ďalšie zhody pripomeniem neskôr.

Prekladateľ je asi jediný, kto do románu naozaj prenikne - pravdepodobne odhalí d'aleko viac vrstiev, skrytých významov, narážok než bežný čitateľ. Máte pocit, že sú v trilógii Odtienené oblomky vecí, ktorých si pri obyčajnom čítaní nemusíme vôbec všimnúť?

Keď som začal tvorivo spolupracovať s Lajosom Grendelom, ešte som nemal dostatočné prekladateľské skúsenosti, ani on ešte nedosiahol svoje prvé väčšie literárne úspechy, ale obaja sme si uvedomovali svoje vzájomné prednosti: Lajos Grendel bol doma v maďarskom jazyku a literatúre a moja maličkosť zasa v slovenskom jazyku a literatúre. Pri našich posedeniach nad originálom a surovým prekladom sme sa nebavili so slovíčkami (na to slúžia predsa slovníky), ale spoločne sme sa usilovali vniknúť do štruktúry pôvodiny, interpretovať napr. ustálené slovné spojenia, ozrejmiť funkčnosť vetnej konštrukcie atď. Stručne povedané: zapodievali sme sa jazykovým a významovou interpretáciou (výkladom) pôvodného textu. Tento postup zachovávame dodnes. Koniec koncov ak prekladateľ má na dosah autora, je preňho nesporne výhodné, keď nie je sám pri výbere najadekvátnejšieho preloženého

významového variantu jednotlivých lexikálnych zložiek a zvrátov predlohy. Lebo je to raz tak, že v definitívnej podobe prekladu môže zakaždým uplatniť iba jednu z možných verzií, ktoré sa neraz ponúkajú v hojnejšom počte. Nám sa osvedčil tento typ spolupráce už pri prvom rozsiahlom preklade trilógie románov *Odtienené oblomky*. Okrem slovenských ocenení a kritických ohlasov (Jozef Bžoch) si to všimol Árpád Tózsér a v štúdiu *Hranice literatúry* (Az irodalom határai, 1991, 2016) napísal v súvislosti so slovenskou percepciou a rozšírenou významovou konotáciou slovenského prekladu spomínanej trilógie, že Grendelovi pomohol „nielen jeho talent, ale aj šťastie, lebo Karol Wlachovský sa nestal len jeho výborným prekladateľom, no aj spolutvorcom (A könyv színe elött, Pred tvárou knihy, Kalligram 2015, s. 220). V slovenskom preklade totiž dôsledné rozlišovanie slovenského „uhorský“ (vo význame hungarus do roku 1918) a „maďarského“ (vo význame magyar do aj po roku 1918) pripisuje osobe či rozprávačovi z totožného územia, ale inom politickom rámci dvojité identity, čo maďarčina nevie (pravda, v nacionalistickom ošiali ani nechce) vyjadriť a rozlíšiť.

Trilógia Odtienené oblomky skladajúcej sa z románov Ostrá strel'ba, Odkundesi, Odvodeniny aj napriek tomu, že už 30 rokov ubehlo od ich vydania, dokázu i v súčasnosti zaujať čitateľovu pozornosť. Čím to je?

Je nezvratný fakt, že romány prvej Grendelovej trilógie pod názvom *Odtienené oblomky*, ku ktorému náš tvorivý autorsko-prekladateľský tandem priviedla eufonická hra so slovenskými názvami románov (v pôvodine dodnes nemajú spoločný názov tri romány *Ostrá strel'ba*, *Odkundesi* a *Odvodeniny*), vyšli začiatkom novembra 1985 tak, aby slovenské vydanie aspoň o niekoľko dní predbehlo francúzsky preklad románu *Ostrá strel'ba*, čo sa aj podarilo. Kým sa trilógia (v náklade 2500 výtlačkov) dostala na knižné pulty kníhkupectiev a autorovi a prekladateľovi potom priniesla najvyššie slovenské literárne ocenenia (Cena Zväzu slovenských spisovateľov za prózu a Cena Jána Hollého za preklad, 1986), v pozadí sa toho odohralo viac ako dosť, čo na dnešnú mladú a strednú literárnu generáciu môže pôsobiť celkom nezmyselne a z hľadiska súčasnej percepcie diela aj úplne irrelevantne. (Ak to niekoho zaujíma, môže si prečítať edičnú poznámku k 2. opravenému vydaniu trilógie, Marenčin PT, 2016). Z tridsaťročného odstupe stručne možno povedať, že prvé vydanie trilógie roku 1985 v zásade malo dvojaký význam. Po prvé, najmä prvý román *Ostrá strel'ba* so svojou postmodernou štruktúrou, otvoreným filozofickým myslením, historickým, mravným a svetonázorovým relativizmom sa stal emblémovým dielom (prototypom) stredoeurópskej postmodernity, ktoré vzniklo na Slovensku, kde sa v tom čase slovenská próza mohla pochváliť doslova erbovými dielami z pera (L. Balleka, P. Jaroša, R. Slobodu a V. Šikulu). A. Tózsér (z pozície literárneho kritika) celkom opodstatnene napísal, že „slovenská postmoderná literatúra 80. rokov by bola oveľa chudobnejšia bez preložených Grendelových románov a poviedok (Ibid, 1991, 2015).“ Podnetnosť postmodernej Grendelovej prózy dokumentujú stopy jej vplyvu aj na tvorbu autorov mladšej slovenskej literárnej generácie (v abecednom poradí o. i. V. Balla, J. Litvák, V. Pankovčin, P. Pišťanek, P. Rankov). A po druhé, takmer paralelné prijatie Grendelovej prózy v slovenskom a francúzskom literárnom prostredí vymanilo maďarskú literatúru na Slovensku z uzavretých regionálnych hraníc, a to nielen vo vzťahu k metropolitnej maďarskej literatúre, ale aj za jej hranicami. Nie je náhoda, že L. Grendel popri slovenskom P. Vilikovskom je jedným z najčastejšie prekladaných autorov zo Slovenska. Je to dané tým, že L. Grendel svoj fiktívny literárny svet síce zakaždým lokalizuje na Slovensko so zmiešaným maďarsko-slovenským obyvateľstvom a medzi postavami výrazne prevažujú Maďari, ale pripisuje im „univerzálnu“ funkciu rovnocenných občanov spoločnosti. Inými slovami, nepitve tému etnických vzťahov medzi ľuďmi a hlavne nefňuká nad neblahým „menšinovým“ údelom príslušníkov maďarského národa mimo hraníc

národného štátu. V krajinách s vyspelou literárnou kultúrou málokto to vie pochopiť a málokoho to aj zaujíma.

V čase príprav textu pre nové opravené vydanie trilógie sa vynorilo veľa otázok a problémov. Autor odhodlane zastával stanovisko, že *Odtiené oblomky* sú už kanonizovaným literárnym dokumentom, ale prekladateľ pôvodný preložený text číta očami, ktoré ho nanovo prekladajú. (Skončilo sa to kompromisnou opravou evidentných tlačových chýb a prekladateľských nedopatrení.) Pri tejto príležitosti však Lajos Grendel opäť sformuloval svoj niekdajší tvorivý zámer (citujem podľa bezprostredného záznamu po rozhovore): „*Chcel som niečo povedať o esencii dejín, o autentickom bytí a o mieste človeka v dejinách.* (Doplňme, že konkrétne v strednej Európe nad Dunajom so zmiešaným slovenským a maďarským obyvateľstvom od čias tureckého polmesiaca po dnešok.) *Ale v zásade je to márne úsilie, lebo autentický je vždy iba dej, jeho priebeh, a keď sa napokon udeje, vedomie človeka si zachová alebo po čase uvedomuje iba útržky a oblomky deja, z ktorých sa nedá vytvoriť tzv. objektívna pravda a či objektívny obraz dejín. Je to teda fikcia s istými historickými súradnicami a reáliami.*“ V *Ostrej strelbe* paralelní rozprávači „strácajú“ dejiny pod nohami, ale „nosia“ ich v sebe spolu so svetom, v ktorom žijú. Tu je rozhodujúci vzťah rozprávača, jeho postoj k téme, ktorý je vyjadrený netradičnými literárnymi a kompozičnými postupmi, čiže návrh má *estetika*, v *Odkundesoch* je to *etika*, presnejšie, neschopnosť vymaniť sa zo skľučujúceho obkľúčenia malomestského prostredia, a napokon v *Odvođeninách* je to *ontológia*, čiže otázka *bytia*, *života* a *prežitia*, ktoré nemôžu byť autentické, lebo (v danom prípade totalitný) spoločenský režim a ním vytvorené prostredie manipuluje človekom. Je to ešte vždy aktuálne, ako nám to pripomína nielen skúsenosť z dejín, ale aj súčasná politická prax.

Podľa Vás, akou výpovednou hodnotou disponuje tzv. trilógia New Hont? Pri preklade došlo k posunom, alebo ste sa výhradne držali originálu?

Slovenské vydanie *Newhontskej trilógie* (tak ako vyššie menovaná prvá trilógia) opäť predbieha maďarské vydanie, ktoré zatiaľ nevyšlo. Aj tieto romány vznikali postupne a lenže veľmi spontánne, bez vopred premyslenej koncepcie uzavretej trilógie. Vychádzali jednotlivo po maďarsky aj po slovensky vo vydavateľstve Kalligram: 1. *Hromadný hrob pri New Honte* (1999 a 2006), 2. *U nás doma, v New Honte* (2001 a 2010) a 3. *Kráľ Matej v New Honte* (obe vydania 2005). Autor „pokrstil“ *Newhontskú trilógiu*, keď na podnet prekladateľa *Hromadný hrob* lokalizoval pri *New Honte*, a tak vlastne dotvoril svoj pomyselný literárny New Hont, newhontský kraj a svet. Vo svetovej literatúre poznáme mnohé cykly románov obdobných pomyselných literárnych krajov a svetov, azda najznámejší je Yohnapatawpha v povodí Mississippi amerického nobelovca W. Faulknera, ale Grendelova literárna fikcia je blízka tým, že vyrastá z domácich (uhorských) literárnych tradícií (K. Mikszáth), ako aj z dejinnej skúsenosti človeka v 20. storočí. Vnímavý čitateľ si newhontský kraj ľahko identifikuje podľa hodnoverných reálií a súradníc dejinných udalostí. Ak ich rozozná, jeho čitateľský zážitok bude konotačne nepochybne bohatší, než bez ich poznania. V tomto newhontskom svete sa staré (Hont) spája s novým (New) a zobrazuje sa raz s láskavým (mikszáthovským) humorom, inokedy zasa ironicky a parodicky, ba až groteskne a absurdne. Bilanciu individuálneho života a dejín spoločnosti však zakaždým tvorí suma strát a nálezov, pochabosti a zmysluplnosti. Domnievam sa, že *Newhontská trilógia* má všetky predpoklady, aby sa jej slovenský variant zaradil medzi čitateľsky najvdámejšie Grendelove prózy dostupné v prekladoch. V súlade s autorským zámerom štýlovo variabilné výrazové prostriedky až do úsmevnej polohy nadľahčujú vnútornú štruktúru textu najmä v prvej a tretej časti cyklu. Pomyselný New Hont leží na pomedzí slovensko-maďarského jazykového rozhrania. V takomto prostredí sú celkom prirodzené dvojjazyčné miestne názvy. K týmto slovenským

obmenám pojmov sa potom nevyhnutne museli pripájať slovenské substitúcie ostatných reálií a mien tak, aby v preklade nezanikli zmenené konotačné súvislosti pôvodného textu. Isteže, pri takomto prekladateľskom postupe raz treba počítať so stratou, inokedy zase s prínosom, a tak so záľubou vytvorený slovenský preklad môže mať aj širšie významové konotácie, čo neuberá na hodnote prekladu, hoci sa navonok vzdáľuje od originálu. Uvediem názorný príklad: medzi takéto substitučné riešenia patrí názov newhontského pohostinského zariadenia *Hostinec McLacný*, ktorý asociuje s významom príd. mien „lacný“ aj „lačný“. V tom sa skrýva čaro prekladateľskej práce. Pôvodný maďarský vymyslený názov *McLaci koňhája* (odvodený od zastaraného ľudového výrazu *lacikonyha* vo význame *jarmočný stánok s čerstvým pečeným mäsom*) predsa nemá ani šancu navodiť obdobu slovenských významových súvislostí.

Na konferencii v Brne sa medzi účastníkmi rozvírila debata o tom, či Lajos Grendel je súčasťou slovenskej alebo maďarskej literatúry. Vy by ste ho kam klasifikovali?

Je nad slnko jasnejšie, že Lajos Grendel je maďarský spisovateľ. Píše výlučne po maďarsky. Je to prirodzený prejav jeho autorského subjektu a vôle, lebo do súkromného aj spoločenského života vstupoval na perách s maďarským materinským jazykom. Žije na Slovensku, čiže aj medzi Slovákmi, počuje a vníma aj slovenský hovor, slovenskú vravu. Je štátnym občanom Slovenskej republiky. Je to právny vzťah, ktorú iste mal možnosť zmeniť, ale nezmenil ho, ba môžem povedať, že ani vo sne mu to nezišlo na um. Jeho fiktívny literárny svet má pramene v realite, ktorú formovali minulé dejiny (Uhorsko, Československo, horthyovské Maďarské kráľovstvo, povojnové Československo, samostatná Slovenská republika) a dotýka sa v rovnakej miere Maďarov aj Slovákov, ktorí vo vyššie menovaných štátnych útvaroch žili a žijú. Prečo by sa slovenské varianty jeho diel, ktorých pôvodiny vznikli po maďarsky na Slovenskom území a stvárnjú životný priestor tunajšieho človeka, nemohli včleniť do slovenskej literatúry a byť jej súčasťou, keď dejiny literatúry na Slovensku do uzákonenia spisovnej slovenčiny evidujú aj inojazyčné slovesné prejavy? Aj tie predsa vydávajú svedectvo iba o tunajšej historickej a literárnej minulosti.

Lajos Grendel má historicky zdôvodnené domovské právo na Slovensku. Jeho pozícia sa však principiálne líši aj od preložených „slovacík“ cudzojazyčných autorov, ktoré by na Slovensku inak taktiež nemali zapadnúť bez povšimnutia. Nepredpojatú slovenskú literárnu kritiku a vedu iba ctí, že si všimla, berie na vedomie a v dejinách slovenskej literatúry registruje literárnu tvorbu maďarského spoluobčana Lajosa Grendela. Pravda, v tomto zmysle je výnimkou, ktorá potvrdzuje pravidlo. Zatiaľ je jediným takýmto predstaviteľom „menšinovej“ maďarskej literatúry za hranicami Maďarska, ktorá sa po prvej svetovej vojne od roku 1918 rozvinula v Československu (Slovensku), v bývalej Juhoslávii (teraz v Srbsku) a v Rumunsku. Stručný záver: triezvy rozum diktuje, že netreba hútať nad tým, do ktorej literatúry patrí Lajos Grendel. Jeho pôvodná tvorba je nesporne neodmysliteľnou súčasťou maďarskej (univerzálnej európskej) literatúry a slovenskými prekladmi sa začleňuje do prúdu slovenskej literatúry, lebo si ho osvojila. Keby to tak nebolo, tak niet o čom hovoriť. Bodka.

Venujete sa prekladom tvorby Kálmána Miszátha. Tým, že Mikszáth vyrastal slovensko-maďarskom prostredí, získané skúsenosti a vlastnosti pri opisovaní a vyjadrovaní deja v napísaných prózach niesli výraznú pečať v jeho začiatkovej tvorbe.

Kálmán Mikszáth ma sprevádza v literárnom živote už vyše 40 rokov. Prirodzene, začalo sa to viac-menej nezáväzným čítaním a odborný záujem, najprv vydavateľský a neskôr aj prekladateľský, súvisel s prípravou trojzväzkového výberu z Mikszáthovho rozsiahleho prozaického diela pre tatranský Zlatý fond svetovej literatúry (vyšiel roku 1979 v náklade

30 000 výtlačkov). Musím priznať, že v tom čase som ešte nebol profesionálne celkom zdatný na takúto prácu, ale mladým odvážlivcom zavše žičí aj šťastie. Systematicky som prezrel slovenské mikszáthovské preklady vydané do roku 1948. (Neskoršie vydania starých prekladov zväčša prechádzali len novou redakčnou úpravou.) Zistil som, že poväčšine už nevyhovujú ani nárokom vtedajšej úrovne ekvivalentného prekladu. Nečudo, lebo pôvodcovia prekladov z maďarčiny boli predovšetkým „jazykovo znalí prekladatelia“ (termín Ľ. Feldeka). Nezostávalo teda nič iné, ako zase len nanovo zredigovať dostupné preklady. Do tejto práce som sa aj sám zapojil a dodatočne konštatujem, že nie veľmi úspešne, lebo v zredigovaných textoch sa mi pod rukami či skôr nevidomými očami prešmyklo aj viac vecných chýb a prekladateľských nedopatrení. (Darmo, ešte som nebol doma v „uhorskej/maďarskej“ problematike.) Pravda, to som zistil asi o dve desaťročia neskoršie, keď sám som začal prekladať Mikszátha s veľkým zaujatím. Lebo po prvých prekladoch kratších próz (*Dlh Anny Bedeovej*, *Slečna zo zlata*, 1979) som sa rozhodol Mikszátha prekladateľsky nechať na pokoji. O to sústrednejšie som ho čítal a kompletizoval literatúru o ňom. Prvý výsledok sa dostavil roku 2003, keď s priateľom Csabom Gy. Kissom som zostavil výber menej známych „slovenských horniackych“ krátkych próz Kálmána Mikszátha pod názvom *Az isten hóna alatt* (Pod Božou pazuchou, Miskolc, 2003), ktorý neobsahuje známe prózy zo súborov *Slovenskí rodáci* (1880) a *Dobří Plavci* (1882, po slovensky v samostatnom zväzku *Slovenskí rodáci*, Marenčin PT, 2010). Tento maďarský súbor Mikszáthových textov tvorí základ rozšíreného slovenského vydania zväzku vybraných krátkych próz v knihe *Tvrde kotrby* (Marenčin PT, 2007), ktorý je zároveň úvodným zväzkom nového radu prekladov rozvrhnutých do 10 zväzkov (zatiaľ vyšlo šesť kníh, preklady ďalších dvoch sú rozpracované). Konceptia prekladov môjho (slovenského) Mikszátha sa zrodila postupne, k čomu výdatne prispeli prekladateľské semináre na Pedagogickej fakulte Segedínskej univerzity. V učiteľskej praxi som zásadne vychádzal iba z vlastných vydarených aj nevydarených riešení. Napokon tie som vedel aj najhodnovernejšie vysvetliť.

Kálmán Mikszáth bez akejkoľvek pochybnosti je *maďarský spisovateľ*, veď písal výlučne po maďarsky v dualistickom Uhorsku, ktorého neoddeliteľnou zložkou boli Slováci (po maďarsky *Tóti*) na Hornej aj Dolnej zemi Uhorska. V týchto končinách uhorskej krajiny sa odohráva veľká väčšina jeho literárnych fikcií. Hoci rozlišuje etnickú príslušnosť literárnych postáv, netriedi ich, nerozpitváva ich etnický pôvod, pochádzajú predsa z Uhorska, iba zavše uštipne Sasov (pomadžarčených Nemcov nemal rád, vrátane B. Grünwalda), alebo odporúča kúpiť „jedného“ žida do obce, ak náhodou chýbal v miestnej spoločnosti. Zaujímala ho predovšetkým životná „postat“ horniackeho človeka, čím sa živí (pôda, remeslo, obchod, úrad). Mikszáthovo literárne dielo je nesporné *hungarikum*, ktoré nechápem úzkoprso iba v maďarskom význame, lebo (nielen zo slovenského pohľadu) ho tvoria prinajmenšom dve zložky. Popri *maďarskej* aj *slovenská*. Mikszáthovo dielo je potom *maďarikum* aj *slovacikum*. Tento fakt vzdelaní maďarskí a slovenskí literáti zatiaľ nevyhranili do takej roviny smiešneho sporu, aký sa vedie napríklad o *trdelníku* (*slovacikum*, slovenská Skalica) a maďarskom *kürtöskalács* (*maďarikum*, Kluž, *Kolozsvár* v Rumunsku). V modernom nacionalizme 19. storočia, ako aj v eufemisticky formulovanom súčasnom nacionalizme jednostranná, hlavne spätná, privatizácia a obdobne aj odmietanie celého uhorského historického a kultúrneho dedičstva (vrátane literatúry) nevedie k ničomu inému ako k deformácii historickej národnej pamäti a falošnému povedomiu ľudí, ktorými potom možno ľahko zmanipulovať až tak, že žijú s falošným vedomím národnej identity.

Literárny odkaz Kálmána Mikszátha ako významná časť dedičstva Uhorska je súčasťou maďarského aj slovenského kultúrneho dedičstva. Svojráznosť tohto dedičstva však požaduje, aby slovenské preklady neboli iba „verným“ zrkadlom pôvodnej jazykovej

štruktúry diel. Vzišli by z toho dnes už nečitateľné, významovo ťažko pochopiteľné texty, ktoré by nemalo zmysel vydávať. Väčšia výzva je predsa vyjadriť zrozumiteľnými slovenskými jazykovými prostriedkami napríklad pomadžarčovanie Slovákov za dualizmu, ktoré Mikszáth podáva nezaujato, objektívne (Obliehanie Bystrice). Poetiku, noetiku, sémantiku čiže stratégiu „mikszáthovských“ prekladov som sa pokúsil sformulovať v štúdiu „*Môj (slovenský) Mikszáth*“ (zborník k 70. narodeninám prof. Csabu Gy. Kissa *Varietas Europica Centralis*, ELTE Eötvös Kiadó, 2015). Nateraz na tom nemám čo veľmi meniť. Vychádzam z teórie tzv. nitrianskej školy prekladu. Podľa nej je preklad metakreáciou, výsledkom metajazykového komunikačného procesu, metatextom, ktorý nemôže bezvýhradne zastúpiť pôvodný text a nemôže ho bezo zvyšku ani zopakovať. Jednoducho, povedané, preložené dielo nikdy nie je (celkom) totožné s originálom. Prípad „horniackeho“ diela Kálmána Mikszátha je však z teoretického hľadiska ešte zložitejší. Prekladateľské postupy a prostriedky, medzi ktoré nepatrí ani transkripcia, ani transliterácia, lebo pri nich sa vôbec nemení ani eufonická, ani sémantická stránka pojmu, iba sa uplatňuje pravopisný systém prijímajúceho jazyka, vymedzuje účel (tzv. skopos), cieľ a zameranie na príjemcu, pričom prekladová kreácia by mala byť v následnej čitateľskej komunikačnej situácii zrozumiteľná a pochopiteľná. Žiaľ, súčasný (slovenský, ale aj maďarský) čitateľ si už ani v školských laviciach nemal (a nemá) možnosť osvojiť potrebnú poznatkovú, informačnú základňu pre vnímanie a pochopenie Mikszáthovho „horniactva“, čiže kooperujúcej, spolupôsobiacej slovenskej (tótskej) a maďarskej zložky a skúsenosti, ktoré spolu vymedzujú to, čomu hovoríme Uhorsko a uhorskosť. Navyše naratívnym jazykom Mikszáthovej prózy je maďarčina. V jeho diele slovenská zložka „horniactva“ je obsiahnutá trojako: po prvé, *expressis verbis*, výraznými slovenskými incipitmi, idiomatickými frázami, slovnými spojeniami a expresívnymi slovenskými slovami, ktoré popri sémantickom význame majú predovšetkým ozvlášťujúcu stylistickú funkciu vo vete; po druhé, *latentne*, čiže nepriamo vyjadrené slovami, a po tretie, *virtuálne*, lebo vyplývajú iba z kontextu. Ak v procese prekladu maďarský naratívny jazyk vymeníme za slovenský, zmení sa situácia od základu, navyše bez toho, že by maďarčina bola prevzala vyššie menované funkcie a postavenie slovenských zložiek z pôvodného maďarského textu. Tento postup by však nijako nemohol vniesť do prekladu požadovanú významovú a konotačnú ekvivalenciu s pôvodným maďarským originálom, lebo „*empirické poznanie potvrdzuje, že zo slovenskej strany maďarská inakosť sa vníma ako cudzosť*“ (J. Dolník, 2012). V súčasnosti *maďarské* a *slovenské* predsa už nesplýva do jedného celku tak ako za Uhorska v Mikszáthových textoch maďarské (*magyar*) a slovenské (*tót*), ale naopak, vyčleňuje sa, oddeľuje. vzájomne odpudzuje. Tento fakt potom výrazne vplýva na vzájomné pôsobenie asimilačno-akomodačného prekladateľského procesu pri prispôbovaní Mikszáthových „horniackych“ textov do systému výlučne slovenskej kultúrnej a jazykovej domény. Vážky sa síce vychylujú v prospech asimilácie, ale so zreteľom na ekvivalenciu výpovednej hodnoty textu, ktorá sa nanovo aktualizuje v slovenskom prostredí a isteže, potom nemôže byť celkom totožná a či zhodná s pôvodnou predlohou. Ale Mikszáth jednako zostáva - čitateľným Mikszáthom, hoci slovenským...

Už vyše 50 rokov prekladáte literárne texty. Zmenila sa v posledných desaťročiach literatúra ako taká?

Od môjho vstupu do sveta literatúry a prekladu v prvej polovici 60. rokov 20. storočia už uplynulo vyše 50 rokov. Za ten čas nastali doslova prevratné zmeny nielen v spoločnosti, ale aj v teórii a praxi literárnej a prekladovej tvorby. Slovenská literatúra (mám na mysli hlavne prózu) sa jednoznačne a definitívne vymanila zo svojej provincionalnej uzavretosti. Je paradoxné, že sa to stalo nie práve v najpriaznivejšom období vývinových podmienok, ale tie

zase autorov prinútili brilantne štylizovať a šifrovať výpovednú hodnotu textu. To je nesporný pozitívny výsledok a trvalý prínos. K habitu vtedajšej slovenskej prózy patrilo aj objavovanie predtým „zanedbávaných“ regiónov Slovenska (slovenský juh a východ). A ak bravúrne rozprávanie autor zvládol aj kompozične a vytvoril dobre zvládnutú prózu v tvare románu, vzniklo „erbové“ dielo slovenskej literatúry, ktoré sa potom prekladalo do cudzích jazykov (napr. L. Ballek, P. Jaroš). Maďarské preklady mali aj svoje „administratívne koryto“ (medzištátna zmluva o vydávaní kníh medzi Československom a maďarskom z roku 1954), cez ktoré zavše prešlo aj také dielo, ktoré by nevyhnutne nemuselo prejsť. Pred zmenou režimu roku 1989 najmladšiu slovenskú prozaickú generáciu ešte ovanula vlna postmoderny. Pravda, nebolo to nijaké cunami, ale jednako bolo na čo nadväzovať (P. Vilikovský, L. Grendel po slovensky). Po roku 1990 som dianie v slovenskej literatúre sledoval vlastne z akéhosi „budapeštianskeho“ podhľadu. Zdá sa mi, že chronická slabina slovenskej prózy je naďalej v kompozícii, takže po zmene režimu chýba spomínaný vytúžený „erbový“ román. Spomínaný nedostatok sa však neprejavuje v mnohých neraz bravúrne vyrozprávaných tzv. jaternicových textoch (J. Bžoch) bez začiatku a konca a hlavne v kratších prozaických útvaroch (poviedka, novela, románik). Preto akiste veľmi nezveličujem, ak o Slovensku hovorím ako o veľmoci v krátkej próze. (Medzi mojich „panovníkov“ patria V. Balla, P. Rankov.) Nie je to vôbec náhoda, lebo tomuto žánru sa venovala primeraná vydavateľská pozornosť (KKBagala), ale zabudlo sa na to, že krátka próza potrebuje predovšetkým výdatnú časopiseckú publicitu. Je málo výnosná, ťažko sa knižne „exportuje“. Z chvály predsa nevyžije ani autor, ani vydavateľ, a tak pre lásku k literatúre obaja sú nútení žiť z niečoho iného.

Aké máte plány do budúcnosti a čoho by ste rád dosiahli? Máte pred sebou nejakú veľkú výzvu?

Keď si človek uvedomuje, že koniec života je čoraz bližšie (hoci ten je beztak vždy blízko) než jeho začiatok, plány do budúcnosti treba brať s veľkou rezervou, a tak mám pred sebou jediný zámer: dôstojne dokončiť to, čo som za celých 50 rokov aktívneho života porábal najmä v slovensko-maďarských literárnych vzťahoch. Teraz evidujem, že som na stôl položil vyše sedem desiatok kníh (pravdaže, nielen preklady). K nim ešte zopár hodlám pridať napospol z trojice mojich literárnych stálic (L. Grendel, D. Kosztolányi, K. Mikszáth), ktorých diela sú mi blízke aj so svojimi historickými a literárnymi pozadiami. Pred polnocou usínam a ráno precitám s pohľadom na chrbty kníh autorov môjho trojhviezdia, lebo na knižných policiach sú uložené v priamo v centre môjho „literárneho domova.“ Nezamýšľam už robiť nijaké „prekladateľské“ objavy zo súčasnej maďarskej literárnej produkcie. Dobré viem, čo som schopný prekladateľsky zvládnuť, na čo moja hlboko zafixovaná slovenčina a skúsenosť ešte stačí, a na čo už nie. To však neznamená, že by som nesledoval, čo sa na slovenskom aj maďarskom knižnom trhu objavuje. Raz týždenne vo štvrtok chodím na „bohoslužby“ do budapeštianskeho elitného „Kníhkupectva spisovateľov“ (mám tam svojho „preláta,“ ten nechýba ani v Bratislave, stretáme sa však trochu zriedkavejšie, ale vždy k nemu zájdem pred vstupom do krčmy na nejaké deci malokarpatského vína). Napokon aj „knižnica ako domov“ je živá len dovtedy, kým sa dopĺňa a knihy na policiach zavše musia meniť miesto. Z praxe starších redaktorov a prekladateľov v Tatrane som si osvojil, že prekladateľ nesmie prestať čítať a nikdy by sa nemal uzatvárať pred súčasnou literárnou tvorbou. Inovovaný jazyk a nový pohľad (neraz aj na známe témy) môže inšpirovať prekladateľa práve tak ako správne ochladený vínny strek, ktorý podnecuje alokučné schopnosti človeka. Ak teda prekladateľ vyhlási, že už nepotrebuje čítať súčasnú literatúru, je to neklamný príznak staroby, nadchádzajúcej senility. Napokon je tu aj ďalšie úloha a či

„starecká povinnosť“: obzrieť sa po zatiaľ nepublikovaných prekladoch (napr. próza Gyulu Juhásza, viac románov a textov L. Grendela atď., čo s nimi?), prezrieť záľahu ostatných písomností (recenzie, štúdie). Povedal by som, že to všetko je zatiaľ na vedľajšej koľaji, ale dúfam, že staďal to nepôjde len do triedeného zberu smetí, alebo ktovie?

Počas svojej kariéry ste získali mnoho významných ocenení, ale predsa, je také, ktoré si najviac vážite?

Nuž, áno, je ich teda vyše 20. Sú uložené v spodnej zásuvke, nad nimi sú knihy a kabinetné vína. To však neznamená, že si ich necením. Dávali mi ich predsa úprimne (zavše za protokolárnych okolností) z podnetu vykonanej práce alebo vyhotoveného diela. Potešili ma najmä tie, ktoré som dostal vo svojom mladom a mladšom veku pracovnej a spoločenskej aktivity predovšetkým na úseku slovensko-maďarských vzťahov. Bol som hrdý, keď ma ocenili ako Vzorného pracovníka knižného kultúry, lebo som bol jedným z najmladších nositeľov tohto titulu. Pokladám za významné a v rodinných vzťahoch za prelomové prvé zahraničné ocenenie, a to maďarský Rad práce (spolu s básnikom a prekladateľom z maďarčiny Vojtechom Kondrótom, 1979). Odovzdával nám ho pražský veľvyslanec Béla Kovács. Na slávnosť boli pozvaní aj moji rodičia a otec ma odvtedy prestal prezývať „slovosráčom“ (maď. szófosó, lebo som si ne zvolil nejaké exaktné, technické povolanie). Neskôr československý veľvyslanec v Budapešti Andrej Barčák, ktorý musel len „odobriť“ maďarský návrh na vyznamenanie, mi pripomenul, aby som si zapamätal, že „také ocenenia mladí ľudia dostávajú ešte za prácu, odtiaľto už bude len za zásluhy.“ Predpoveď sa mu celkom nesplnila, lebo ďalšie ceny a vyznamenania nepribúdali pre moje modré oči a šediny na sluchách. Dobré sa mi spomína na nečakané odborné uznania: na prvú cenu za preklad Ivána Mándyho (vyd. Smena, 1981), na Cenu Jána Hollého za preklad trilógie Lajosa Grendela (Odtienené oblomky, 1986). Zo zahraničných ocenení by som pripomenul Zlaté medaily maďarských prezidentov A. Göncza (1996) a Ferenca Mádl (2005), lebo za nimi je ich vlastný názor a rozhodnutie. Keď som roku 2003 skončil takmer desaťročnú diplomatickú misiu v Maďarsku, rozlúčil som sa s Radom L. Štúra z rúk prezidenta SR R. Schustera. Ale aby som aspoň čiastočne dal za pravdu aj veľvyslancovi A. Barčákovi, Cenu predsedu Slovenskej národnej rady (2012) som už prevzal s nepatrnými šedinami vo vlasoch.

Aký je váš názor na spektrum kníh, ktoré sa u nás vydávajú?

Meritórne sa neodvážim posúdiť spektrum súčasnej knižnej produkcie ani na Slovensku, ani v Maďarsku, hoci obe sústavne sledujem, lebo vychádzam zo seba a menej zohľadňujem požiadavky a nároky širšej literárnej (kultúrnej) verejnosti. S pribúdajúcim vekom sa totiž moje čitateľské potreby a záľuby zrejme zákonite zužujú, resp. už zúžili. Ak som v mladších rokoch mal očiach literárny pohyb na Slovensku (v Československu), v Maďarsku, ba pred príchodom do Maďarska aj v Poľsku (už nebohá manželka bola polonistka), a čítal som aj po rusky (knihy som kupoval v bývalej Sovietskej knihe a počas služobných ciest do ZSSR), nateraz viac-menej sledujem edičnú činnosť už iba na Slovensku a v Maďarsku a zvažujem nové akvizície podľa toho, či majú vôbec šancu, že okrem kúpy ich čo len raz vezmem do rúk. Priemerný inteligentný čitateľ (za takého sa pokladám) počas svojho aktívneho života totiž prečíta zhruba 8000 kníh. (Len tak mimochodom: uvedené číslo určuje aj optimálnu veľkosť súkromnej knižnice.) Inteligentný, minimálne dvojjazyčný literát nepochybne prečíta aj viac kníh. Je to pravdepodobne aj môj prípad, lebo večer nikdy nezaľahnem bez čítania. Súčasnú vydavateľskú činnosť na Slovensku a v Maďarsku neobmedzuje nijaká politická doktrína, ale nesmieme zabudnúť na obmedzujúcu ruku ekonomiky a kapitálovú podvýživu

knižnej kultúry v oboch krajinách. Pritom maďarskí vydavatelia sú na tom akiste výhodnejšie, lebo ročný objem obratu predaných knižných komodít dosahuje minimálne dvojnásobok slovenského objemu (zhruba 60 mld. HUF). Teda nielen hypoteticky možno konštatovať, že v Maďarsku je čitateľská kultúra o niečo vyššia než na Slovensku. Na druhej strane vyspelý slovenský čitateľ má nespornú výhodu (osobne ju takisto využívam), že paletu knižnej ponuky systematicky spestrujú české publikácie. Povedal by som, že je naozaj z čoho vybrať *nad* aj *za* Dunajom, ale človek musí byť v rozpakoch, čo vybrať, ak je doma v jednej aj druhej knižnej kultúre. Uľahčujem si to s Lajosom Grendelom tak, že počas našich pravidelných stretnutí sa vzájomne informujeme, čo je hodno prečítať (a to nielen z novej) pôvodnej aj prekladovej literatúry, aby nám neušlo nič podstatné a držali sme aj krok s vývinovými tendenciami v maďarskej aj v slovenskej literatúre. Pri práci nad prekladmi (najmä D. Kosztolányi, K. Mikszáth) jednoducho obraciam dostupné kritické vydania a poruke mám aj rozsiahlu príručnú odbornú kritickú a historickú literatúru, ktorá pomáha interpretovať pôvodný text a odhaľovať aj jeho zašifrované alebo časom zabudnuté konotačné súvislosti. V poslednom čase som sa však pristihol, že sa vraciam so záľubou k dielam, ktoré som čítal v mladosti (J. London, M. Twain) alebo prispel k ich vydávaniu vo vydavateľstve Tatran (M. de Cervantes, G. Flaubert, Guy de Maupassant). Veľký zážitok mi poskytuje opätovné čítanie ruskej klasiky (A.S. Puškin, V. Gogol, F. M. Dostojevskij, M. Prišvin) rovnako v origináli, ako aj v obdivuhodných prekladoch veľkej rusistickej generácie, ktorá vyrástla na Slovensku po 2. svetovej vojne (o i. R. Dvořáková-Žiaranová, J. Ferencík, V. Hegerová, E. Krišová). Z výborných slovenských prekladov (O. Kořínek) a (už menej vyrovnaných) maďarských prekladov z pera viacerých prekladateľov som si skompletizoval celé dielo Vladimira Nabokova. Prekvapilo ma, že som v ňom našiel istú, pravda, nie veľmi zjavnú, ale predsa len príbuznosť najmä s neskorým L. Grendelom: je to racionálne dôsledné a premyslené strohé autorské rozprávanie, pričom text oživujú naoko nepatrné (zavše aj opakované) detaily, ktoré v konečnom dôsledku vylučujú z textu monotónne, stereotypné klišé.